

Dr. BAKAY KORNÉL

Zalavár-Vársziget és a Mosaburg-kérdés

III. rész

A forráskritika tanulságai

Előkerült a karintiai niedertrixeni Szent Márton templom falában is egy klasszikus, IX. századnak tartott, szalagfonatos kőfaragvány, amelynek szinte pontos párhuzama ismert Zalavárról.¹ A fonatdíszes kőfaragványok gyakoriak Karintiában és a kora-Árpád-kori magyar művészeti emlékek között is. Moosburg északi oldalán fekvő Sankt Peter település területén ismert egy templomrom, (az egyház 772 és 828 között épült), amelynek temetőjében az 1990-es években számos szalagfonatdíszes kőfaragványt (Flechtwerksteine) tártak fel. De a moosburgi Szent Mihály plébániatemplomban is került elő egy példány. Szalagfonatos köemlékek ismertek Zweikirchenből, St. Peter am Bichl-ből, Karnsburgból és St. Veitből. Ezeket a faragványokat a VIII. század végére–a IX. század elejére lehet keltezni.² A moosburgi St. Peter templomról és a körülötte létesült temetőről, megállapítható és bizonyítható, hogy megszakítás nélkül (ohne erkennbare Zäsur), létezett a Karoling-korban is, sőt a régió szakrális központja volt, amely jól tükrözi a karantániai előkelők és kegyurak egykori életmódját.

Más kérdés, hogy Karintiában a régészeti feltárások lényegesen szerényebbek voltak az elmúlt időben, ezért koraközépkori leletek alig

kerültek elő a régi Moosburg területén. Zalavár-Vársziget viszont hetvenöt esztendeje kiemelt ásatási terület!

Zalavár területéről került napvilágra 1850-ben egy 6019 darabból álló ezüst érem-lelet. Az ezüst dénárok XIII. századiak.³ De napvilágra jutottak kőfaragványok is. Egy fehér márvány, fonatdíszes kapuszárkő, a következő felirattal: QVERENS INVENTO PVL-SANS H/i/c GAVDET aper/TO, „Mindaz, aki kér, kap, aki keres talál, a zörgetőnek ajtó nyílik”). De került elő Zalaváron angyalos sírkő is, ANDREAS VITAM RESOLVTIS felirattal, valamint egy lovast ábrázoló töredék, de ezek a köemlékek XI. századiak, és pusztán feltételezés, hogy ezek először a IX. századi un. Szent Adrian tiszteletére szentelt zarándoktemplomban lettek volna beépítve!⁴ A szalagfonatos köemlékek eredete és keltezése⁵ tehát hozzávetőleges, inkább mondhatjuk, hogy IX–XI. századiak.⁶

A karintiai Moosburgban kőépületek vannak, de nincsenek mocsarak, állítják a Zalaváron kutatók, holott Klagenfurttól nyugatra, a Wörthersee északi oldalán van egy nagy tó (Schwarzes Moos), távolabb pedig: Faschinger Moos, Mooskeuschen, Moosburgerbach, amely patak a Drávába ömlik, de Stiriában, Karintiában, a Krajna felett is sok Moos-féle helynév ismert.

Régebbi osztrák útikönyvek⁷ megemlítik, hogy Moosburgban állt Arnulf herceg Karintiai palotája, amely még romos állapotában is látványos. Ez a hely Klagenfurttól két órányi távolságra fekszik, nyugat felé.

¹ Tóth Endre id. mű (2000) 444.

² Stefan Eichert, Frühmittelalterliche Strukturen in Ostalpenraum. Klagenfurt, 2012, 158-159, 225, 253.

³ Prohászka Péter, Aus der Forschungsgeschichte der Ruinen von Zalavár: Der Bericht des k. k. Ingenieur-Assistenten Wenzel Schäffer aus dem Jahr 1854. In: Castellum, civitas, urbs. Zentren und Eliten im frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa. Hrsg. Orsolya Heinrich-Tamáská, Hajnalka Herold, Péter Straub und Tivadar Vida. Budapest, Leipzig, Keszthely, Rahden/Westf. 2015, 96-98.

⁴ Prohászka id. mű (2015) 99-100. – Vö. Vándor László id. mű (2002) 103.

⁵ Újszövetségi Szentírás. Róma, 1971. Máté 7. 7-9. rusztikus változata: A kereső a találásnak, a kopogtató a megnyitásnak örvend. Vö. Ritoók Ágnes id. mű (2014), 294.

⁶ Récey Viktor id. mű (1892) 63-68. – Tóth Endre id. mű (2000) 444.

⁷ Pető Imre–Szombathy Viktor, Ausztria útikönyv. Budapest, 1972.

„A másik Mosaburg, Cilly körül állott régen. A Klagenfurt melletti Mosaburgot az ot-tani vendek (karantánok⁸) Blatogradnak nevezték.”⁹ A Cilly mellett állott Moosburg nevét is /megtaláljuk a térképen/ Slatinograd alakban. Mosaburgot, „mindezek alapján hová tehetjük több joggal – oda-e, a hol nyomát sem leljük, vagy oda, a hol részint azon módon ott áll a térképen ma is, részint világos nyomát találjuk?”¹⁰

A vitatott forrásadatok között, (Tóth Endrénél) elsőként szerepel Regino krónikája, aki a 880. esztendőnél azt írta, hogy Lajos király átadta Karintiát Arnulfnak, amelyet az atyja (Karlmann) már régebben (876) átengedett, és amelyben fekszik (in quo situm) egy igen erős vár (castrum munitissimum), amelyet Mosaburh-nak hívnak, és azért hívtak így, mert a helyet járhatatlan mocsár övezte (eo quod palude inpenetrabili locus vallatus), a bemenni akarók nagyon nehezen találnak bejáratot (difficillimum adeuntibus prebeat accessum).¹¹ Ugyanezt megemlíti Freisingi Ottó Krónikája is: Lajos, kelet Francia királya, Arnulfnak Moseburc várával a carantaniai hercegséget is átadta.¹²

Ennél egyértelműbb meghatározás nem létezik a történettudományban! Tóth Endre is

elismeri: „Der Satz erscheint auf den ersten Blick problemlos.” Mosaburg Karintiában van! De ebbe nem nyugszik bele. Azt meséli, (mert ez csak mese), hogy Regino, Karintiába Alsó-Pannóniát is beleértette (inclusive!), és a leírása mégis csak Zalavárra vonatkozik, csak jól kell értelmezni. De nem sokban különbözik ettől Szőke Béla Miklós „értelmezése” sem. Ő azt mondja, Regino megtevesztette a későbbi korok történetíróit azzal, hogy Mosaburg és Karintia közé egyenlőségjelet tett. Regino Mosaburgot Karintia részének képzelte el (!), és „tájékozatlanságát igazolja azzal, hogy Mosapurchot a karintiai örökség részeként értelmezi, (képzeli el).”¹³

Az ilyen önkényes forrásmagyarázókkal, sajnos, nem lehet mit kezdeni.¹⁴ Csak egyetérteni lehet Robert Svetinával, hogy nincsen Karintiában vagy Pannoniában több olyan vár, amelyre csak megközelítően is úgy ráillene Regino prümi apát leírása, (castrum munitissimum), mint a régi Moosburg környéke (Auf keine andere karantanische und auch pannonische Burg passt die Beschreibung als castrum munitissimum (Regino von Prüm) auch nur annähernd in dem Umfang wie auf die alte Moosburg in Kärnten).¹⁵ A fuldai évkönyvek 896. évi adatát is bevetik:

⁸ Mojmir unokaöccsét, Raszisztzláv (846-870) morva fejedelmet a források rendre a vendek királyának nevezik (Resticius regulus Winidorum, 862, 870, Resticius Winidus 866). De Raszisztzláv utódát, az unokaöccsét, Zuendebald (Svatopluk) fejedelmet is (870-894) a vendek feletti uralkodónak mondják (a nepote Restitii, qui principatum Winidorum post eum suscepit). Az Annales Xantenses azonban a morvákat Margos-nak nevezi (Rasticius rex Margorum, 872). Vö. Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte. Zweiter Teil. Bearbeitet von Reinhold Rau. WBG Darmstadt, 1992, 116., 160., 212., 218., 364., 366. Raszisztzláv a marahanok fejedelme, akit Lajos király 860-ban legyőzött, a fejedelmet elfogta és megvakíttatta (captoque principe nomine Rastiz enim caecari fecit). Az un. Fredegar krónikában a szlávokat (a morvákat és a karantánokat) vendeknek Vinedi, Vinidi befulci nevezik. Vö. Chronicon quae dicuntur Fredegarii libri quattuor. Die vier Bücher der Chroniken des sogenannten Fredegar. AQDGM IV/a. Darmstadt, 1982, 206-210. és Scriptores rerum Merovingiarum. Tomus II. Fredegarii et aliorum Chronica. Hannover, 1888, 144.

⁹ Teljes képtelenség azonban a Balaton nevét a szláv blato=mocsár, sár szóból levezetni! „De hogy Privina szlávjai és utánuk a magyarok miképpen nézhették a mély és tiszta vizű Balaton tavát sárnak, azt csak Hunfalvy Pál filológiája tudja megérteni. Hiszen a régi leveleinkben, többek között a tihanyi apátság alapító levelén (1055) a Balaton neve Balatin, majd Boloty... az ugorban a tyn, tun, tu = tó. Ez egyezik a Fertő (Ferteo) nevével. Közép-Ázsiában bolo = nagy, bő, boloty = nagy tó. Vö. Fekete Zsigmond id. mű (1888) 79-82.

¹⁰ Salamon Ferenc id. mű (1882) 109.

¹¹ Regino von Prüm. In: Quellen karolingischen Reichsgeschichte 3. Teil. Hrsg. Reinhold Rau. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters (AQDGM) VII. WBG Darmstadt, 1992, 258-259. Vö. Szőke Béla Miklós id. mű (2019) 261.

¹² Freisingi Ottó Krónikája. Fordította Dr. Gombos F. Albin, Irsik József és Dr. Vajda György. Középkori Krónikások Atheneum, Budapest, é. n. 292.

¹³ Szőke Béla Miklós id. mű (2014) 94. – Uő id. mű (2019) 261-263, 292.

¹⁴ Stefan Eichert id. mű (2012) 253. Wer behauptet, dass sich Regino bei seiner Angabe, dass die genannte Moosburg in Karantanien gelegen habe, irrt oder bewußt die Unwarheit sagt, muss Reginos Glaubwürdigkeit zu diesem Thema aus seinem Werk heraus widerlegen!

¹⁵ Robert Svetina, Die Moosburg Arnulfs von Kärnten. Ein Beitrag zur Bestimmung ihrer Lage. Moosburger Museumshefte 1 (1993) 16.

a császár Pannoniát, az urbs Paludarum-mal együtt, vezérére, Braszlávra bízta arra az időre, hogy védje (imperator Pannoniam cum urbe Paludarum tuendam Brazlavoni duci suo in id tempus commendavit). A leírás nem mondja meg, hol volt ez a mocsárvár, de csak a Zala folyó mellett lehetett, állítják. Holott a 884. évnél az évkönyv leírja, hogy Brazlav dux Pannoniae ulterioris, abban az időben a Dráva és a Száva közti országot uralta (Postea veniente Brazlavoni duce, qui in id tempus regnum inter Dravo et Savo flumine tenuit), amely akkor Pannonia volt.¹⁶ Karintia és Pannonia Inferior a Dráva-Száva közén volt. Ha 865 után Kocel várát Mosaburnak hívták, 896-ban is nevezhették volna így, de nem így nevezték, hanem urbs-nak, ami megerősített várat jelent. Arnulf király 888-ban adminisztratív központot hozott létre Moosburgban, Karlmann király pedig, amikor 861/63-ban fellázadt az apja ellen, a várat megfelelően kiépítette.¹⁷ Albericus Krónikája elmondja, hogy Kegyes Lajos (813-840) fia, Német Lajos, halála előtt 12 évvel (865), birodalmát felosztotta fiai között, és Karlomann kapta Baioariat, Pannoniát, Carantanat, Boemiat, Moraviat, valamint a szláv és langobard marchiat.¹⁸

Így vált ez az urbs Paludarum Pannónia legjelentősebb erődítményévé. Az is megalapozottnak látszik, hogy Braszláv dux erődítménye a mai Ausztria területén, Klagenfurt közelében volt, sőt az is felvethető, hogy az

un. pozsonyi csata (907) helyszíne, részben talán itt keresendő, mert Aventinus alapján, hitelesen nem állapítható meg a hely.¹⁹ Boba Imre álláspontja szerint az ún. pozsonyi csata Brezalauspurcnál zajlott le (907-ben), amely Zalavár-Várszigettel lehet azonos.²⁰

A település névváltozásai, Szőke szerint, jól nyomon követhetők. „Az Alsó-Zalavölgy mocsaraiban Priwina által létesített települést, az urbs Paludarumot (Mocsárvárat) előbb az alapítója után civitas Priwinaenek, majd Priwina halálát követően a fia, Chezil után, urbs Chezilonisnek, majd ezt a gyakorlatot követve, a 9. század végén, és a 10. század elején, Braszláv után Brezalauspurcnak-Braslavespurchnak nevezik, végül ugyanezen oknál fogva, a 11. század elején az első ispán, Colon után civitas Colonensis“ lett a neve.

Pannónia utolsó védőbástyájának nevezni Zalavár-Várszigetet a magyarok térhódítása idején, ez igazán meglepő és bizonyíthatatlan kijelentés.²¹

Bonyolítja a kérdést Metód feltételezett mosaburgi szereplése. 863-ban Konstantin (Cirill, ill. Kyrill) Moráviába érkezett, Szent Kelemen csont ereklyéivel. Cirill és Metód apostolok életéről szóló legendák szerint,²² „Rasztiszláv morva fejedelem isteni sugallatra, hercegeivel és a morvakkal tanácsot tartván, követeket küldött Mihály császárhoz (863), mondván: mivelhogy népünk elvetette a pogányságot, és a keresztény törvényt követi, nincs azonban olyan tanítónk, aki a mi

¹⁶ Fuldai Évkönyvek. Annales Fuldenses. Fordította, az utószót és a jegyzeteket írta Darvas Mátyás. MKI Kiadványai 5. Budapest, 2019, 328-329, 376-377. – Vö. Documenta historiae Croatiae periodum antiquum. Coll. Dr. Fr. Rački, Zagrabiae, 1877, 333, 379, 381. Vö. Szőke Béla Miklós id. mű (2019) 174.

¹⁷ Bolgár történészek Blatnenszko knyazsesztvo-nak (Blatnoi hercegségnek) nevezték a Duna-Dráva és Rába által közrevett területet, amelynek székhelye lett volna urbs Paludarum. Vö. Cirill-Metód Enciklopédia I. kötet, Századok 121 (1987) 728. Vö. Erwin Kupfer, Krongut, Grafschaft und Herrschaftsbildung in den südlichen Marken und Herzogtümern von 10. bis zum 12. Jahrhundert. Studien und Forschungen aus dem niederösterreichischen Institut für Landeskunde 48 (2009) 76-78.

¹⁸ MGH SS XXIII. 700.

¹⁹ Itt említem meg, hogy a 907. júliusi pozsonyi csata színhelyét, Boba Imre nyomán, Zalavár környékére lokalizálja Szőke Béla Miklós is, id. mű (2014) 114-115. Uő id. mű (2019) 270-271, 288-293. A 907. július 4-5.-i brezalauspurci csata Vratislavia-val (Bratislava) való azonosítása felülvizsgálandó, mert a mocsárvár (Urbs Paludarum, Mosaburg) csakis Karintiában lehetett (Moosburg), így a csatára is; legalább is részben, itt kerülhetett sor. E kérdés tisztázásáért sokat tett Geönczöl Gyula. Magam is túlbecsültem Aventinus leírását. Vö. Bakay Kornél, A pozsonyi csata a múltban, a jelenben és a jövőben. In: Balassagyarmati Honismereti Híradó. A Madách Imre Városi Könyvtár Évkönyve 2017, 220-228.

²⁰ Brezalauspurc semmiképpen sem azonosítható Zalavár térségével! Boba Imre tanulmányait a hivatalos álláspont képviselői elvetik, a Magna Moravia lokalizációja miatt. Vö. Szőke Béla Miklós id. mű (2019) 292-293.

²¹ Szőke Béla Miklós id. mű (2019) 293. Iskolapéldája ez az eszme-futtatás az ábrándos történet-mesélésnek.

²² Pannóniai legendák. Cirill és Metód szláv apostolok élete. Fordította: F. Kovács Piroška. Madách, Európa, 1978, 60, 91.

nyelvünkön magyarázná az igaz keresztény hitvallást...küldj hát nekünk püspököt. Metód útra kelt a morvák földjére...s miután eltelt három év, tanítványaikat kitanítván, visszatértek a morvák földjéről.”

Moráviát országgént (Nagy Morávia, Megalé Moravia, Magna Moravia) kezeli a történettudomány²³, holott ez, egyes kutatók szerint,²⁴ az antik időkbeli Sirmium városának volt a neve,²⁵ amely Pannóniának a Drávától délre eső részén, a Dráva és a Száva között terült el, tehát Pannonia Inferiorban. Az itt élő szlovének fejedelme 810 és 823 között Liudevit volt. Az ő utóda Ratimar (823-838), őt követte Szvetimir (838-854). Raszisztzláv a déli Morava, az ókori Margus folyó menti szlávoknak volt a királya, amint ezt a Fuldai évkönyvek hitelesen igazolják: 846-ban Német Lajos Raszisztzlávot, Mojmir unokáját tette meg a déli morvák (ad Sclavos Margenses) fejedelmének (ducem eis constituit Rastizen). Raszisztzláv azonban Lajos király ellen fordult, aki 855-ben sikertelenül hadakozott ellene (sine victoria). Később, 858-ban Lajos király „országát különböző határaitra három sereget küld ki, mégpedig egyet idősebb fia, Karlmann vezetésével a margusi szlávok vezére, Rastiz ellen (per Karlmannum filium suum seniore in Sclavos Margenses contra Rastizen), a másikat kisebbik fia, Lajos vezetésével az abodriták és a linónok ellen (in Obodritos et Linones), a harmadikat Thachulf vezetésével...a sorbok ellen (Sorabos).”

A Privinát előző Mojmir (833-846) unokatestvére volt Raszisztzláv (846-870), aki tanácskozával Szvatopluk fejedelemmel, (Ростиславъ князь словынскъ съ Сватопълкъмь),²⁶ behívta Cirillt és Metódot. Raszisztzláv konfliktusba keveredett Szvatopolkkal (Szvatopluk), saját unokaöccsével (contra Zuentibaldum nepotem Rastizi), aki 870-től 894-ig volt morva fejedelem. Szvatopolk, Arnulf királytól megkapta 887 után Bohemiát (Csehországot) hűbér-birtokként,²⁷ de hatalmát a későbbi Felvidékre is kiterjesztette (Kis Moravia, azaz a morva örgrófság területe).²⁸ 892-ben Arnulf, a magyarok segítségét kérte Zwentibald (Szvatopluk) ellen, aki frank vazallus létére megtagadta az engedelmességet Arnulfnak,²⁹ akit azonban kiszorítottak északról, és vissza kellett térnie délre. Prágai Kozma, *Chronica Boemorum* c. művében,³⁰ a 894. évnél a következőket írja: „Ebben az évben Zuatopluk (Szvatopluk), akit közönségesen Moravia királyának neveztek (rex Moraviae, sicut vulgo dicitur), serege között eltűnt és sokáig nem került elő. Amikor azonban igazán magába fordult, megértette, hogy igazságtalanul járt el, és a fegyvereit saját ura, Arnolf császár ellen fordította (contra dominum suum imperatorem), mintha megfélemedezett volna a neki nyújtott segítség meghálálásáról, /arról/ hogy Arnolf meghódította neki nemcsak Bohemiát, és más területeket egészen az Odera folyóig, és Ungaria felé egészen a Garam folyóig (non solum Boemiam, verum etiam alias regione hinc usque

²³ Bíborbanszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. A görög szöveget kiadta és magyarra fordította: Moravcsik Gyula. Közoktatásiügyi Kiadóvállalat, Budapest, 1950, 64-65....a délre eső vidéken Nagy Moravia, azaz Szvatopluk országa (χώρα) volt.

²⁴ Boba Imre, *The Episcopacy of St. Methodius*. *Slavic Review* 26 (1967) 89-93. és Püspöki Nagy Péter id. mű (1982) 18 skk.

²⁵ Maraba, Morava, Civitas Pannoniae, Moravia és Pannonia püspöke. Vö. Boba Imre, *A brevity political history of the Pannonias and Dalmatia in the ninth century*. München. 1984.

²⁶ MMFH II. 143.

²⁷ Козьма Пражский, *Чешская Хроника*. Вступительная статья, перевод и комментарии: Г. Е. Санчука, Москва, 1962, 57.

²⁸ Szvatopluk hercegségében tevékenykedett Metód, aki mind a herceget, mind a népét egyházi átok alá vetette vétkei miatt. Egy alkalommal, amikor vadászni ment, megparancsolta, hogy az isteni szolgálattal (a szentmisével) várakozzon addig, amíg ő oda nem ér, vissza a templomba. Metód délig várakozott, majd hozzáfogott a szentmise áldozathoz. Megjött a herceg, és látván, hogy Metód őt nem várta meg, berontott a templomba, beeresztette kutyáinak sokaságát, megfúvatta kürtjeit, az oltárhoz sietett, majd mindenféle nocskolódásokkal illette Metódot. Vö. Horváth János id. mű (1819/III), 21.

²⁹ Thietmar von Merseburg, *Chronik*. Neu übertragen und erläutert von Werner Trillmich. WBG Darmstadt, 2002, 346-347. Boemii regnante Zuetepulco duce quondam fuere principes nostri.

³⁰ *Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag*. Hrsg. Bertold Bretholz. MGH *Scriptores rerum germanicarum Nova series*. Tomus II. Berlin, 1923, 32-33.

ad flumen Odrum et inde versus Ungariam, usque ad fluvium Gron, subiugaret). Ezután bűnbánatában a Zobor hegy oldalában templomot épített, három remete szerzetes segítségével.

Prágai Kozma elbeszélése azonban nyilvánvalóan legenda, így Zobor említése sem erősíti meg Metód feltételezett nyitrai tartózkodását.

A fuldai Annales is, amint láttuk, a déli Moráviáról beszél, amelyet még az is igazol, hogy a bolgárok királyától azt kéri Arnolf, rex de Francia, hogy a bolgárok ne adjanak el innen sót a morváknak (ne coemptio salis inde Maravanis daretur). Mivel azonban a küldöttség Zwentibald fejedelem lesvetése miatt nem volt képes szárazföldön utazni (Missi autem propter insidias Zventibaldi ducis terrester iter non valentes habere), Braszláv országából (de regno Brazlavonis) az Odra folyón át egészen a Kulpáig, azután a Száva folyó vizén hajózva jutottak el Bulgáriába (per fluvium Odagra usque ad Gulpam, dein per fluenta Sava fluminis navigio Bulgaria perducti).³¹

A bolgár-törökök már a VII. században erős államot hoztak létre, kő várakkal, kő templomokkal, mert a bolgár-törökök nem voltak nomádok! Az avarokkal teret hódító szlávok nemzetségi szervezetben éltek, államot csak a szerbek és a horvátok tudtak létrehozni a IX. századtól. A Kárpát-medence egy részét is birtokolták,³² ahol azonban már a IX. században megjelentek a magyarok is!

862-ben a dánok, Német Lajos frank-bajor király birodalmának nagy részét tűzzel és öldökléssel pusztítják, (Dani magnam regni eius partem caede et igni vastantes praedantur). Majd így folytatódik a szöveg: „egy korábban ismeretlen ellenség, akiket Ungriának neveztek, dúlta fel az országot” (Sed et hostes antea illis populis inexperti, qui Ungri vocantur, regnum eius depopulantur).³³ Ez az

ország, Pannonia Inferior területén fekvő, Raszisztzláv tartománya lehetett, ahol tehát már 862-ben magyar seregek jártak! Az Annales Bertiniani Raszisztzlávot (Resticius) a vendék királyának (regulus Winidorum) mondja, amint már szó volt róla.³⁴

A fuldai évkönyvek a 869. évnél elmondja, hogy Szventopolknak (Zuentibaldnak), aki Raszisztzláv unokaöccse volt, országa (regnum) volt, amelyet Karlmann csapatai feldúltak.³⁵ Maga Raszisztzláv, az unokaöccsének (Szventopolknak, Szvatopluknak) az árulása következtében Karlmann fogságába került, aki Regensburgba küldte, ahol halálra ítélték, majd Német Lajos, megkegyelmezve neki, csak megvakíttatta és kolostorba záratta (ad Reghinisburch pergens, Restitium Winidorum regulum, a Karlomanno per dolum nepotis ipsius Restitii captum et aliquandiu in custodia detentum, post iudicium mortis excaecari et in monasterium mitti praecipit, 870). Ez az elbeszélés kiemeli Raszisztzláv roppant erődítményeit, melyhez hasonlót a régiek nem építettek (in illam ineffabilem Rastizi munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem venisset). Ezzel a jellemzéssel kell összevetni Braszláv urbs Paludarumának és a Zalaváron feltárt építményeknek a leírását!³⁶ Szvatopluk egy frank vazallus volt, aki megszerezte az uralmat a Dunától északra fekvő területek (Bohemia) felett, majd megtagadta az engedelmességet Arnolfnak. De uralma alá vonta a Bohemiától keletre eső területeket is, ő azonban nem az északi morvák fejedelme volt, hanem a csehek uralkodója (Boemi reg-

³¹ Fuldai évkönyvek id.mű (2019) 352-355.

³² Váczy Péter, A középkor története. In: Egyetemes történet II. Szerk. Hóman Bálint. Szekfű Gyula, Kerényi Károly. Budapest, Révai Testvérek, 1936, 675-677. – Fehér Géza, A bolgár egyház kísérletei és sikerei hazánkban. Századok 61 (1927) 1-7.

³³ Annales Bertiniani. Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte. Bearbeitet von Reinhold Rau. WBG Darmstadt, 1992, 114.

³⁴ Annales Bertiniani. id. mű (1992) 116., 160, 212, 218.

³⁵ Fuldai évkönyvek. id. mű (2019), 215-216. – Annales Xantenses. Quellen zur karolingischen Reichsgeschichte. WBG Darmstadt 1992, 364, 366.

³⁶ Fuldai évkönyvek id. mű (2019) 214: a vidék összes fallal megerősített erődjéről beszél: omnia moenia regionis. Kőfalakról van szó!

nante Zuentepulco duce quondam fuere principes nostri)³⁷ Szvatopluk 890 táján kiterjesztette a hatalmát egészen a Garamig. Ez az ország Slavonia in Germania néven szerepel a forrásokban, megkülönböztetésül a délen elterülő Moraviától, morva Slavoniától. Szvatopluk 894-ben meghalt. Őt Anonymus Salánként említi,³⁸ Kézai Simon bővebben tárgyalja Marót fia, Szvatoplukot, egy bizonyos lengyelországi herceget, a bolgárok és a morvák uralkodóját.³⁹

Metód sokszor, mint Pannónia és Moravia püspöke szerepel. Ez több kérdést vet fel.

Metód „negyven hónapot töltvén Morvaországban, elindult, hogy felszentelje tanítványait. Útja közben fogadta őt Kocel pannóniai fejedelem (869). És Kocel nagy tisztelettel fogadta őt, majd húsz tiszteletre méltó férfival elküldte a pápához, hogy felszentelje pannóniai püspökké, és behelyezze Szent Andronikosz apostolnak, a hetvenek egyikének a székébe (на епископство въ паннонии).⁴⁰ Civitas Cheziloni, qui regnum inter Drava et Sava tenuit, tehát szó nincs a Balaton vidékéről, ennek ellenére azt közlik, Kocel székhelye Mosaburg /magyar megfelelője Mocsárvár/, a mai Zalavár helyén volt!⁴¹ Privina és a fia, Kocel, a Dráva menti övezetben gyakorolt hatalmat, mint frank hűbéres.⁴² Pannonia Sirmiensis nem tartozott sem a konstantinápolyi pátriárka, sem a salzburgi érsekség fennhatósága alá, mert a Drávától délre terült el. Az aquileai

pátriarchatus és a salzburgi érsekség közti egyházi határ is a Dráva volt. Metódnak, mint Pannónia érsekének a hatásköre nemcsak Pannóniára, hanem Moráviára, sőt Karantaniára is kiterjedt, ám Kocel székhelyén tartózkodva, (a karantániai Moosburgban!), összeütközésbe került a salzburgi érsekséggel, 870-ben elfogták és éveken át (873-ig) rabságban tartották.⁴³ VIII. János pápa 879-ben a pannóniai egyház érsekévé (archiepiscopus Pannoniensis ecclesiae) nevezte ki.

Metód nem lehetett Nyitrán püspök, mert egyrészt az ecclesia Nitravensis elhelyezkedése nem megoldott, másrészt, mert 880-ban az érseki széket a sváb Wiching foglalta el.⁴⁴ Később II. Adrian pápa Metódot Sirmium érsekének nevezte ki, felújítva ezzel egy régi, híres érsekséget (a pápa Szent Andronicus örököséként Sirmium püspökévé szentelte fel Metódot, 870-ben⁴⁵), mert a pápa szerette volna a joghatóságát Bulgáriára is kiterjeszteni.

Metód azonban, igazolhatóan, soha nem járt sem a Zala folyó táján, sem a Dunától északra eső térségben, mert ott nem volt Morava nevű város, csak folyó! Márpedig a püspököket városok számára jelölték ki, nem pedig területek számára. Moravia nevű országot, mint Szvatopluk országát említenek a források délen.⁴⁶ Egyetlen forrás sem tudatja, hol volt Metód érsek tartózkodási

³⁷ Thietmar von Merseburg, Chronik. Thietmari Merseburgensis episcopi, Chronicon. AQDGM IX. Neu übertragen und erläutert von Werner Trillmich. WBG Darmstadt, 2002, 346.

³⁸ Anonymus, A magyarok cselekedetei. Osiris, Budapest, 1999, 20.

³⁹ Kézai Simon, A magyarok cselekedetei. Osiris, Budapest, 1999, 102-103.

⁴⁰ Pannóniai legendák id. mű 65-66. 2. jegyzetben F. Kovács Piroška tényként közli, „a volt Pannonia területén Pribina által létesített részfejedelemség (a Balaton és a Zala folyó vidékén), központja Mosaburg, a mai Zalavár,” és uo. 95. – MMFH II. 150.

⁴¹ H. Tóth Imre id. mű (1981) 111. A szerző helyesen mutat rá arra az ellentmondásra, amely abban áll, hogy a Balaton délnyugati vége kívül esik mind a Konstantinápolyba, mind a Rómába vezető utak nyomvonalán, a karintiai Moosburg viszont éppen a Kijev-Aquilea-Róma útvonal (a nagy római hadiút) mellett fekszik.

⁴² Váczy Péter, A frank háború és az avar nép. Századok 108 (1974) 1045.

⁴³ Nótári Tamás id. mű (2007) 267. – Vö. H. Tóth Imre id. mű (1981) 184-186.

⁴⁴ Szöke Béla Miklós id. mű (2019) 262.

⁴⁵ „Hogy Metód 870-től 880-ig, mint sirmiumi és pannóniai püspök, hol székelt, arra semmi adatunk nincs.” Kniezsa István, Cirill és Metód működésének kérdése a Nyitra-vidéken. Századok 78 (1944) 263. – Vö. H. Tóth Imre id. mű (1981) 143-144. H. Tóth Imre szerint az új érsek nem tudta elfoglalni érseki székhelyét, mert Sirmium, a paderborni béke értelmében, Bulgáriához tartozott.

⁴⁶ Boba Imre id. mű (1967) 93. A XIV. századi Andreas Dandolo, a Velencei Krónikájában Szvatoplukot Dalmácia királyának mondja. Vö. Püspöki Nagy Péter id. mű (1982) 6. – Bíborbanszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. Fordította: Moravcsik Gyula. Lectum Kiadó, Szeged, 2003, 36. cap. 13, 101-102, cap. 41. – Vö. Bakay Kornél id. mű (1998) 271-272.

helye.⁴⁷ Kniezsa István felvetette „nem lehetetlen az sem, hogy Pribyna utódjának, Kocelnak székvárosában, Mosaburgban is tartózkodott.” Jegyzetben azonban ezt valószínűtlennek tartja, hiszen 874-ben Kocel területén a salzburgi érsek, Theotmar szentelt fel templomot.⁴⁸ Metód 882-ben az Alduna környékén találkozhatott egy magyar vezérrel, feltehetően Árpád fejedelemmel.⁴⁹ Metód pannóniai egyházmegyéjét, amelyet II. Adrián pápa 872-ben állított vissza, 879-ben megszüntették. Ezután Metód archiepiscopus sancte ecclesie Marabensis lett. Róma meg akarta szerezni a hajdani Pannonia Sirmiensis feletti joghatóságot, ezért ragaszkodott a sirmiumi érsekség visszaállításához és Metód kinevezéséhez. Metód 885-ben meghalt, és ez jelentős befolyással volt a későbbiekre. Episcopus Moraviensis volt még 976-ban is, mert ez a püspök részt vett a mainzi zsinaton.⁵⁰

Metód feltételezett zalavári tevékenységének hatalmas bizonyítéka került elő az ásások során, állítja a feltáró régész. 2009-ben az egyik szelvény metszetalában (?), egy polírozott palack töredékén, karcolt, kerek, un. obla glagolica betűkkel írt felirattöredéket találtak. Az ásató így fogalmazott: „Auch hier bekommen sie Schüler zur Seite, und Chezil lernt selbst die die slawische Schrift – wofür die in Zalavár-Burginsel gefunden, auf die Wandfläche der Flaschen mit polierter Oberfläche geritzten runden (obla Glagolica) Buchstaben einer der sensationellen archäologischen Funde der letzten Jahre sind. Auf den Fragmenten mehr oder weniger gut zu erkennen sind die Buchstaben **g** (glagol'i), oder **v** (vědě), **i** (iž), **o** (опь), **f** (fertь), **ä** (jatzь) und das Kreuz als Worttrenner oder als Buchstabe **a** (azь).”⁵¹ Ezek az írásjelek valóban nagyon jelentős leletek, hiszen Konstantin és Metód szerepe a szláv írásbeliség megteremtésében

világra szóló fejlemény volt. Konstantin (Ciriell), a Filozófus 863-ban alkotta meg a glagolita abc-t Dalmáciában, amelyet testvére, Metód is megtanult és ötven tanítványának tovább adta.

A glagolita írás betűinek zalavári előkerülése arra bizonyíték, hogy ebben a térségben délszlávok (szlovének) jelentős számban éltek a VIII-XI. században, és az óbolgár nyelvet is használták, hiszen Metód erre a nyelvre fordította le a Biblia nagy részét, és ott is kezdte meg a hittérítést. Ezt erősíti Georgiosz bolgár érsek ólombullája is, amelyet Zalavár-Várszigeten, szántáskor, szórványként találtak.⁵² Ezek a leletek azonban nem azt bizonyítják, hogy Mosaburg, Zalavár-Várszigeten lett volna! Ezek a leletek azt bizonyítják, együtt a viseletek emlékeivel, az embertani jellegzetességekkel, a temetési rítusokkal (hamvasztás), hogy a Balaton dél-nyugati vidékén a Kr. sz. utáni VIII-IX. században, a népesség jelentős részét tette ki a délről felvándorolt szlávok (in Sclavonica lingua beszélő szlovének, Sclavini) nép-csoportja. Egyébként a dalmáciai Nona (Nin) püspökének, Theodosiusnak a birtokában volt egy glagolita zsoltároskönyv, ami további bizonyíték Nona jelentős szerepére a glagolita írásbeliség hagyományait illetően.⁵³

Írott forrásaink határozottan szólnak arról, hogy Pannonia Sirmiensis (a régi Pannonia Secunda) dél-délnyugatról, a dalmát horvátok által települt be. Erről Anonymus is beszámolt: „A Tisza és a Duna közötti területet, fel a rutén és a lengyel határig pedig Bulgária fejedelme, Salán fejedelem öse, a nagy Kean (Kean magnus) foglalta el, és Sclavos et Bulgaros népesítették be (fecisset ibi habitare).”⁵⁴

A mai Szlovákiában („a tótok lakta” területen, amelyet azonban soha nem neveztek

⁴⁷ Kniezsa István, A szláv apostolok és a tótok. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve, Budapest, 1942, 178.

⁴⁸ Kniezsa István id. mű (1942) 181, 4. jegyzet

⁴⁹ H. Tóth Imre, Metód találkozása az „ugor királlyal”. In: A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. Fórum, 1997, 114-115. – Vö. MHK reprint kiadás, 1996, 354-355.

⁵⁰ Boba Imre, The Episcopacy of St. Methodius. Slavic Review 26 (1967) 85-93.

⁵¹ Wolfram Herwig id. mű Conversio cap. 12.: „egy bizonyos Metód nevű görög, az újonnan feltalált szklavin írásaival kiszorította a latin nyelvet...(quidam Graecus Methodius nomine noviter inventis Sclavinis litteris linguam Latinam..”) – Vö. Szőke Béla Miklós id. mű (2019) 320.

⁵² Szőke Béla Miklós id. mű (2014). Német nyelvű összegzés. Uő id. mű (2019) 236-267., 264-265.

⁵³ Boba Imre kutatásai alapján. Sok évvel ezelőtti segítségét, ez úton is, ismételtelen köszönöm.

⁵⁴ Anonymus, SRH I. 48.

Tótországnak⁵⁵), Cirill és Metód soha sem működhetett, mivel ott teljesen hiányzik a kultuszuk. A Felvidéken, a mai Szlovákiában, egyetlen egy templomot szenteltek Cirill és Metód tiszteletére, Szeleceen, de ez csak 1863-ban történt! Metód egyébként nem a keleti, hanem a nyugati rítus szerint végezte az istentiszteletet.⁵⁶ Morava egy város, egy település (pagus) volt a Száva mentén, amely városnak volt a püspöke Metód, ezt a várost korábban Sirmiumnak nevezték (civitas Pannoniae). Sirmiumnak a Szávától északra eső része lett Mitrovica (Szávaszentdemeter). Nagyon fontos tény, hogy VII. Konstantin nagy művében semmit sem tud a Dunántúl frank és a Tiszántúl bolgár megszállásáról!

Azt állítják az un. mérvadó kutatók, hogy mindent eldöntenek a régészeti feltárások, de ez egyáltalán nem igaz! A több mint hetvenöt esztendeje folyó zalavári ásatások nem igazolják, hogy Zalavár-Vársziget lett volna Mosaburg, és a feltárt építmények maradványai, önmagukban nem alkalmasak annak kijelentésére, hogy Arnolf itt uralmi központot (civitas regia) hozott volna létre a IX. század végén (870). Az un. Arnolf palotájából csak annyi bizonyítható, hogy 2011-2015 között előkerült egy 16, 8 x 7, 8 m-es épület alapfala. Minden további erről, történelmi rege,⁵⁷ különösen Arnolf itteni oklevél-kiállításai, és a Bratislávra bízott erősség, amelyet a magyarok elfoglaltak, amde úgy, hogy pusztításnak és dűlésnek semmi nyoma sincs, sem a Kis-Balaton térségében, sem Zalavár-Várszigeten.

A nevezetes csatának mindössze néhány, háticsigolyába befűródött vas nyílesűcs lenne a bizonyossága.⁵⁸

De arra sincs bizonyíték, hogy az 1009-ben említett Kolon vármegye, majd később Zala vármegye ispáni székhelyének a központja Mosaburg/Zalavár lett volna. „Az utóbbi évek régészeti kutatásai során előkerült leletek egyre valószínűbbé teszik, hogy már ennek a korai megyének (ti. Kolonnak) is, a Mosaburnak vélt Zalavár lehetett a székhelye.”⁵⁹

Durva történelemhamisítás az, hogy egy írott forrás adatait „lokalizáljuk”, majd az adott lelőhelyen megtalált és feltárt építészeti maradványokat „beazonosítjuk” a források adataival, és úgy teszünk, mintha tökéletes és hiteles egyezés volna.⁶⁰ „Az ilyen, eleve elhatározott régészeti program alapján született megállapítások hitele azonban kétséges.” „Nem fogadható el tehát, hogy a régész már kész hipotézisekkel megy ki például egy ásatásra, és ott a megfigyelt tényeket veti egybe a készen hozott feltevésekkel. Ez a szemlélet ellenkezik a konkrétól az általános felé haladó, a józan ész által is diktált gondolkodási móddal.”⁶¹

Zalavár-Vársziget soha nem volt Mosaburg. A feltárt erődítmények nyomai, a megtalált templomok maradványai, a napvilágra került temetkezések (közel négyezer sírról van szó!) IX. századra keltezése, valójában vitatható ismérvek alapján történt (tárgytipusok, kerámiák, rítusok⁶²), noha köztük valós datálások is biztosan vannak, vagy legalább is lehetnek. Azonban egyetlen IX. századi érmét sem ismerünk innen, sőt a Karoling pénzgazdálkodásnak eddig semmi

⁵⁵ Szvatopluk hajdani birodalmának területén a tótok (szlovákok), főleg a XV. században bevándorolt csehek és morvák ivadékai. Vö. Márki Sándor. A középkor kezdete Magyarországon II. Századok 24 (1890) 396. Tótország, Szlavónia megnevezése volt! A magyar nyelvben a szlovákok tót elnevezése türk eredetű (Das Wort tat echttürkischen Ursprungs), és azt jelenti, hogy egy alacsonyabb rangú nép (gens), amelynek tagjai nem állandó településeken laktak, hanem kóborolnak és nem sokat érő emberek (un vagabund, un vaurien). A felvidéki tótok (szlovákok) és a délvidéki Tótország neve között tehát csak ennyi a kapcsolat. Vö. Wilhelm Tomaschek, Die Goten in Taurien. Ethnologische Forschungen über Ost-Europa und Nord-Asien. Wien, 1881, 5.

⁵⁶ Kniezsa István id. mű (1944) 264.

⁵⁷ Szőke Béla Miklós id. mű (2019) 303-304.

⁵⁸ Szőke Béla Miklós id. mű (2019) 293.

⁵⁹ Vándor László id. mű (2002) 103.

⁶⁰ Erre a legdurvább példa: Szőke Béla Miklós id. mű (2002) 89-100.

⁶¹ Püspöki Nagy Péter id. mű (1985) 15-16. – Kalicz Nándor-Racky Pál, Új-e az újrégészet? Valóság 6 (1977) 77.

⁶² Szinte a XX. századi szláv szemlélet feléledését véljük újra látni. Vö. Richthofen Bolko, A szláv kérdés Magyarországon régibb középkori archaeológiájában. Archaeológiai Értesítő 40 /1923/26) 140-157. és Márkiné Poll Katalin, A zsenyei kincs. Archaeológiai Értesítő 46 (1932/33) 62-84.

nyoma sem került elő Pannoniában,⁶³ ami persze nem jelenti azt, hogy a IX. századi időmeghatározás, bizonyos esetekben, nem indokolt, de azt jelenti, hogy egy frank grófság, amely gazdasági centrum is volt, nem működhetett minden gazdasági, pénzügyi nyom nélkül! 2019-ben viszont előkerült egy VIII. századi bizánci arany solidus egy kardos sírban (20/19. sír),⁶⁴ amely a temetkezést a későavar vagy a koramagyar időkre keltezheti.

Minden adat, írott és tárgyú dokumentum, arra mutat, hogy a tovább élő avar-germán-szláv lakosság⁶⁵ települései és temetői nyomán döntöttek a magyarok, a jó védelmi adottságokkal rendelkező térség megerősítése és felhasználása mellett,⁶⁶ amint tették más esetekben is. A tökéletes védelmi adottság miatt került ide a zalai ispáni vár és a kolostor. Az ispáni várról nagyon keveset tudunk, a későbbi ásatások, remélhetőleg, sok kérdést megoldanak majd.

A mocsár adta természetes védelem azonban a XIV. század után már hátráltatta Zalavár fejlődését, és így csak a hiteles helylyé vált bencés kolostor élt tovább.⁶⁷

A megközelítően három hektár területű (az egész Vársziget területe cca. 12 hektár⁶⁸), hajdani (a szinte teljesen elpusztított) bencés monostor északi oldalán állt egy három

hajósnak tűnő, de kisméretű kolostor-templom (vagy csak kápolna?). A monostoron kívül, attól északra épült meg az 50 m hosszúnak mért, reprezentatívnak gondolt, királyi templom, amely nem lehetett Privina egyháza, sokkal inkább az 1019-ben már felszentelt királyi alapítású templom, amelynek az építése a X. század végen meg kellett induljon. Ezt a vélelmezett keltezt támogatják a megmaradt kőfaragványok is, amelyek valóban a legkorábbi díszítményeink közé tartoznak.⁶⁹ Ez lehetővé teszi annak felvetését, hogy a Privinának tulajdonított, Szent Adrian-templom, valóban Adorján tiszteletére volt szentelve, sőt az ereklyetartónak meghatározott sírhely is, (ha egyáltalán az volt!), lehet helyesen értelmezett, noha ilyen nagyméretű (1, 6 x 1, 8 m) sírhely ossarium szokott lenni.⁷⁰

Ez a nagyméretű templom tehát nem Privina számára épülhetett a IX. században, hanem a Magyar Fejedelemség egyik legkorábbi megyeszékhelyén emelheték a X. század végén, vagy a XI. század elején, és amelyet sohasem hívtak Mosaburnak, sem Blatnogradnak, sem civitas Priwinaenek, sem urbs Chezilonisnak, hanem zalai (Zaladiensis, Zaladino⁷¹) monasteriumnak és castrumnak. Györffy György mutatta ki, hogy az „Árpád-

⁶³ Gedai István, The role of the Carpathian Basin in the Byzantine coinage of the 8th-11th centuries. In: Commentationes numismaticae 1988. Festgabe für Gert und Vera Hatz. Hamburg 1988, 31: az avarok utáni időkből alig van valamilyen pénzlelet (there are hardly any coin finds). 2019-ben, Zalaváron, egy kardos sírban előkerült V. Konstantinosz bizánci császár verdefényes arany solidusa!

⁶⁴ Szőke Béla Miklós id. mű (2019) 445, 2896. jegyzet

⁶⁵ Petrus Ransanus jegyezte fel, hogy „a magyarok széltében-hosszában birtokolták Pannóniát, és így sok régi városának nevét megváltoztatták, és több újat alapítottak, most mind új népeinek, mind pedig az általuk alapított új városoknak a nevét kell ismertetnünk.” Petrus Ransanus, A magyarok történetének rövid foglalata. Közreadja Blazovich László és Sz. Galántai Erzsébet. Bibliotheca Historica. Európa Kiadó, Budapest, 1985, 63. Anonymus is szól erről a népvándorlásról: „Azt a földet pedig, amely a Duna-Tisza közén terült el, a nagy Kean (Keanus magnus), Bulgária vezére, Salán vezér őse foglalta el a ruthenok és a lengyelek határáig, lakosokul szlávokat (Sclavos) és bulgárokat (Bulgaros) tett oda.” „...Athila király halála után Nagy Kean...szlávokat (Sclavi) telepített be Bulgária földjéről.” Anonymus, Gesta Hungarorum. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Fordította: Pais Dezső. Magyar Helikon, Budapest, 1977, 89-91. – SRH I. 48, 51. De éltek Pannóniában, még a IX. században is, gepidák. Vö. Wolfram id. mű Conversio, cap. 6. De Gepidis autem quidam adhuc ibi resident.

⁶⁷ Ritoók Ágnes, The decline of a central place in the Middle Ages: Zalavár. In: Castellum, civitas, urbs. Zentren und Eliten in frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa. Castellum Pannonicum Pelsonense 6. Hrsg. Orsolya Heinrich-Tamáská, Hajnalka Herold, Péter Straub und Tivadar Vida. Budapest, Leipzig, Keszthely, Rahden, 2015, 103-111.

⁶⁸ Szőke Béla Miklós, Mosaburg – ein neues Zentrum der Klein-Balaton-Region und seine Beziehungen zu Keszthely-Fenekpuszta. In: Keszthely-Fenekpuszta im Spiegel der Jahrtausende. Leipzig-Zalaegerszeg, 2009, 93.

⁶⁹ Somogyváron is több darab került elő. Bakay Kornél id. mű (2011) 52., 80-81. kép; 72, 110. kép; 77, 120. kép; 83, 126. kép; 82-83, 127-128. kép; 127, 196. kép; 146, 346. kép; 205, 547. kép;

⁷⁰ Vö. Bakay Kornél, id. mű (2011) 162, 344. kép; 165, 357. kép; 175, 397, 400 és 401. kép; 185, 436. kép (alaprajz).

⁷¹ Szent Gellért püspök nagy legendája. In: Árpád-kori legendák és intelmek. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1983, 83. – SRH II. 493: Stephanus et Anshelmus duo de Zaladino.

kori királyi monostorok eredetileg királyi udvarhelyek, curtisok voltak, amelyekhez egy-két királyi kápolna tartozott. A monostoralapítás lényegében egy udvarháznak, kápolnáinak, és a hozzá tartozó udvari gazdasági szervezetnek, egyházi célra való szentelését jelentette. Ilyen volt az elsők közül Pécsvárad, Zalavár s talán maga Pannonhalma is.”⁷²

Az épületmaradványokról, az előkerült leletekről, a keltezésekről a viták tehát egyáltalán nem fejeződtek be, és az épületek architektúrájának művészi kvalitásai nem a IX. századi, Karoling-korban emelt alkotások maradványainak újra felhasználása révén jöttek létre.

Az elmúlt 25 év ásatásai jelentős új eredményeket hoztak, de a prekoncepciót nem tudták hiteles valósággá változtatni.⁷³ Azon kívül a temetkezések elemzése is várat magára!⁷⁴

Súlyos kérdés a Balaton egykori vízszintje. A vizsgálatok azt mutatják,⁷⁵ hogy Zalavár-Vársziget és Récéskút közvetlen környéke, a XIII. századig egyáltalán nem volt mocsaras terület!⁷⁶ A Balaton legmagasabb vízállása a XIII. és a XVI. században volt: 112-113 m.⁷⁷ A Nagyberek lenyúlt egészen Somogyvárig.⁷⁸ Ekkoriban Tihany, Szigliget, Fonyód, Boglár,

Szentgyörgy sziget volt. A legalacsonyabb vízszint a római korban és utána, a VI-X. században alakult ki, tehát a IX. században a Zala folyó menti dombokat, közvetlenül, nem vette körül víz. A VIII-IX. században meglehetősen alacsony volt vízszint!⁷⁹

A későbbi Dunántúlon, a Kr. sz. utáni V-X. században, mediterrán jellegű éghajlat mellett folytattak az itt élők nagy területű gabona-termesztést, szőlőtermelést és virágzó kert gazdaságot.⁸⁰ Az a vízi világ, amelyet a Nagyberekből ismerünk, csak a XIII. században alakult ki, s amely lényegében fennállt 1911-ig.⁸¹ A Kis-Balaton körül óriási terület és az alsó Zala-völgy is egykor (az első nagy jégkorszakban) víz alatt állt. A Balaton régen nagyobb kiterjedésű volt, mint ma. Ez az állapot azonban később jelentősen megváltozott, és a történeti időkben, a Balaton leapadt a mai szintjére (106-107 m). A római korban, majd azt követően, a Balaton vízszintje alacsony volt, egészen a XIII. századig, amikor a vízszint 108,5 m fölé emelkedett.⁸² „A Balaton-vidék legelhagyatottabb, legnehezebben hozzáférhető része volt a Kis-Balaton környéke. A feliszaposodó tómedencét majdnem teljesen ellepte a nádas, azokon át kellett a tisztavíz-foltokat megkeresni. Legalkalmasabb volt a Zalán, vagy a délről

⁷² Györffy György, A magyar egyházszerzés kezdeteiről, újabb forráskritikai vizsgálatok alapján. MTA II. Osztály Közleményei 18 (1969) 214.

⁷³ Ritoók Ágnes id. mű (2014) 281-303.

⁷⁴ Az ásató Szőke Béla Miklós nem járult hozzá 2020. júliusában, hogy az ásatási naplót áttekinthessem, arra hivatkozván, hogy a sajtó alatt lévő új Zalavár-monográfiát hamarosan tanulmányozhatom.

⁷⁵ A klimatikus vizsgálatok alapján, az éghajlatváltozás hatására a 750-es évektől 900-ig a Kárpát-medencében nagyarányú felmelegedés és szárazság volt, ami az árterületek és a vizenyős részek összehúzódását eredményezte. Vö. Frisnyák Sándor, Kárpátenbecken. In: Antropogén tájformálás az alföldön. Jóna András Múzeum Évkönyve 43 (2001) 555-568.

⁷⁶ Gryneusz András, Balaton a római korban. História 21 (1999) 4-5. szám, 4-5. – Bakay Kornél, Őstörténetünk régészeti forrásai II. Miskolc, 1998, 256-257.

⁷⁷ Padiák Judit, A tó természettörténete. História 21 (1999) 4-5. szám, 50-53. – A törökkori igen magas vízállást többen túlzónak tartják, és igen merész feltevésnek nevezik. A vízállás maximuma 108 m lehetett. Vö. Balaton. Szerk. Tóth Kálmán. Budapest, Panoráma, 1974, - Sümegi Pál 110-115 m közötti értéket adott meg. A legalacsonyabb vízállás 104,0 m. Itt kell megjegyezni, hogy a Balaton, ma megengedett legmagasabb vízállása + 110 cm a siófoki vízmércén, ami 104,52 m Balti f. magasságnak felel meg. Korábban az Adriához (A.f.m) viszonyítottak. Vö. Müller Róbert, Cece vagy guzsaly, radius vagy colus? Textilgyártás és a Balaton vízállása a 4. században. Zalai Múzeum 23 (2017) 151.

⁷⁸ Bakay Kornél id. mű (2011) 526-527. A Nagyberek területe 714 km², a boglári berek (a Keleti Bozót) területe 284 km², a délkeleti berek pedig 284 km². A Nagyberek legmélyebb pontja 104,5 A. f.m.

⁷⁹ Sümegi Pál, Der Balaton als kartographisch-paläoökologisches Forschungsobjekt in Vergangenheit und Gegenwart. In: Keszthely-Fenekpuszta. Im Spiegel der Jahrtausende. Leipzig-Zalaegerszeg, 2009, 19-25.

⁸⁰ Hipp Sylvia, Veränderungen der Landschaft am westlichen Ende des Balaton von der Römerzeit bis zur Karolingerzeit (1.-9. Jh.) In: Keszthely-Fenekpuszta im Spiegel der Jahrtausende. Leipzig-Zalaegerszeg, 2009, 26-30.

⁸¹ Takáts Gyula, A Nagyberek világa és a Balaton. Jelenkor 9 (1966) 627-635.

⁸² Sági Károly, Egy történeti vita természettudományi kapcsolatai. (Válasz dr. Simonyi Dezső észrevételére). Földrajzi Értesítő 19 (1970) 201.

bejövő Cölömpös-árkon végig csónakázni. De Zalavár környékén nyílt víztükör volt! A tó mocsár és nádas rengetegében elrejtve volt néhány sziget.”⁸³ A Kis-Balaton a XIX. századig Balatonhídvég és Fenékpusztá közti területen nyílt, hajózható víz volt.⁸⁴ A Kis-Balaton kialakulása az egykori nagyobb balatoni öbölből, újkori folyamat. A Zala 1886-ig Balatonhídvégnél ömlött a Balatonba, és csak 1886 után Fenékpusztánál. A Zala, az Alsó Zala-völgyben délnek folyik, majd hirtelen keletnek fordul Balatonhídvégnél. E fölött húzódik a zalavári halomgerinc. A Kr. sz. utáni IX. században a Balaton vízszintje süllyedő tendenciájú volt (103-105,5 m), Fonyód-Bélatelepen a szárazulat magassága 103,4 m volt, az aszföldi templom szintje 109,9 m,⁸⁵ a Zalasabbar-Borjúállás szigeten a legmagasabb pont szintje 107,1 m.

Ennek a területnek abban állt a jelentősége, hogy a Kijev-itáliai nagy kereskedelmi út a Balaton északi oldalán haladt Poetovio felé, ám a Balatonon, legkönnyebben, Hidvégnél, nem pedig Fenékpusztánál, lehetett átkelni.⁸⁶ Ez az adriai nagy út megvolt a rómaiak, a hunok és az avar birodalom korában, és a magyarok idejében is. Ezzel szemben az un. Alpesi út Bajorországból haladt Itália felé, Karantánián és Alsó-Pannónián keresztül, és érintette a karintiai Moosburg várát és városát. E térség népessége a IX. századra vegyessé vált, de Zalavár története nem a frank birodalom egyik balatoni grófságának története, noha nem lehet kizárni, hogy a Balaton délnyugati övezetében létrejött egy avar-szláv-germán, kisebb hatalmi központ. A források, a régészeti feltárások, az antropológiai adatok alapján az egykori élet jellemzőit tehát másképpen is megrajzolhatjuk.

A zalai ispánság és a Szent Adorján monostor

Kiséreljük meg úgy megrajzolni, felvázolni Zalavár-Vársziget koraközépkori (VIII-IX. századi) történetét, hogy eltekintünk a CBC és más, ide vonatkoztatott forrás, erővel ide citált adataitól. A prekonceptióktól mentes történeti rekonstrukció természetesen nem egyezik a hivatalos Mosaburg-elmélettel, hiszen csak azokat az írott és tárgyi adatokat használhatjuk fel, amelyek biztosan ide kötődnek, és vitán felül erre a területre vonatkoznak.

A Kárpát-medence IX. századi történetének is Avaria az alapja. Az avar temetők nagy száma vitathatatlanul teszi, hogy az alaplakosság, a Balaton körül is, az avar volt a Kr. sz. utáni VI. századtól a X. századig.⁸⁷ A nagy sírszámú avar temetők, sok nemzedék egy helyen, egy helyben lakását igazolják. (Keszthely környékén 3770 sír, Alsópáhok 1442 sír, Keszthely-Dobogó 2152 sír, Keszthely-Városi temető 1539 sír, Gyenesdiás cca. 300 sír, Vörs-Papkert 700 sír, Zalakomár-Lesvári dűlő cca. 600 sír, Zamárdi-Rétiföldek 2380 sír etc.). Többet azt feltételezik, hogy a Balaton délnyugati térségében a vizsgált korban, a VII. század végétől, csekély volt a népsűrűség, sokan elvándoroltak vagy máshová telepítették őket, egyes szigetek (pld. a Vársziget) pedig egyenesen lakatlan volt a IX. század elejéig. Többek szerint azonban tovább élő lakosságot mutatnak a régészeti adatok, például Keszthely és Fenékpusztá térségében. De a Zalavár-várszigeti temetőket, állítják, nem lehet összehasonlítani a fenékpusztai nekropol sírjaival.⁸⁸

A különböző feltevések zöme azonban, többnyire, nem kellően megalapozott. A kutatók egy része úgy magyarázza a forrásokat, mintha a nomád avarok a

⁸³ Cholnoky Jenő, Balaton. Franklin Társulat, Budapest, é. n. 167.

⁸⁴ Sági Károly, A Balaton szerepe Fenékpusztá, Keszthely és Zalavár IV-IX. századi történetének alakulásában. Antik Tanulmányok 15 (1968) 19.

⁸⁵ Sági Károly id. mű (1968) 34.

⁸⁶ Sági Károly id. mű (1968) 38-41. – Szőke Béla Miklós id. mű (2009) 99-100. – Uő id. mű (2019) 224.

⁸⁷ Az avarok lakosság továbbélésének kérdése több mint fél évszázada nem jutott nyugvópontonra. Vö. Anton Točik, Zur Frage der slawisch-magyarischen Kontakte an der mittleren Donau im 10. und 11. Jahrhundert. Berichte über de II. Internationalen Kongreß 2 (1973) 351-356.

⁸⁸ Müller Róbert, A kontinuitás kérdései Fenékpusztán. Zalai Múzeum 22 (2015) 25-38. – Uő Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenékpusztá. Castellum Pannonicum Pelsonense 1. Budapest/Leipzig/Keszthely/Raden, 2010, 242-247.

földművelő szlávokat szolgálóként kezelték volna, és nagy tömegű fogolyszedéssel biztosították volna mindennapi életük feltételeit. Példaként szerepel⁸⁹ a Theophülaktosz Szimmokattész által feljegyzett 602. évi avar hadjárat, amelynek során, Apszikh avar alvezér a Duna jobb partján vonult fel Petrosz bizánci fővezér seregével szemben, aki a szlávok elleni hadjáratra készült. Amikor a kagán tudomást szerzett a rómaiak támadásáról, Apszikhot a Morava folyó dunai torkolatához küldte a sereggel. A kagán Apszikhot bízta meg, hogy a Bizánccal szövetséges anták népét elpusztítsa.⁹⁰ Ezt követően az avar vezér, feltehetően, a Duna torkolat vidékétől északra, a Dnyeszter és a Bug környékén élő dulebek földjére mehetett, ahol bizonyára, sok foglyot ejtett. A nagy-tömegű foglyot azután letelepítették a Mura-Zala folyók közötti lakatlan területen. Noha kétségtelen tény, hogy mind az ókorban, mind a középkorban a rabszolgák (mancipia, servi) szerepe igen jelentős volt, hiszen alapelveként vallották, hogy a munka csak a rabszolgáknak való, a szabad embereknek nem!

Az ilyesfajta nézeteknek azonban mind az írott források, mind a régészeti adatok részben

ellene mondanak. Azokból éppen az derül ki, hogy bár az avarok is, a magyarok is, a ruszok is, erőteljesen foglalkoztak emberkereskedéssel⁹¹, az avarok és a szlávok, sőt a magyarok is, sokszor együtt harcoltak⁹², együtt laktak, és közös temetőbe temették a halottaikat.⁹³ A szlávok, bár időlegesen az avarok politikai alávetettségében éltek, akiknek az életmódját teljesen átvették, mégis meg tudták őrizni viszonylagos függetlenségüket.⁹⁴ Ha nem is voltak mindig egyenértékűek, a szlávok szerves részét képezték az avar birodalomnak.⁹⁵ A Fredegar-féle híradásokat át kell értékelni, mert a szlávok, mint befulci (kettős hadsor/duplicem vestilia/ vagy segédnép /Beivolk/) vonultak hadba, az avarok előtt, vagy előcsapatként vettek részt a csatában, az avar hadak arcvonala előtt. Segítették az avarokat a hajóépítésben, az ostromoknál, és általában nem kényszer hatására harcoltak az avarok oldalán, hanem sokszor önkéntesként.⁹⁶ Így egyre inkább átvették az avar szokásokat, a temetési rítusokat, a hitvilág főbb elemeit. Az avar ötvösök termékei is egyre jobban elterjedtek a morvák, a karantánok körében⁹⁷

⁸⁹ Szőke Béla Miklós id. mű (1996) 104. – Uő id. mű (2002) 69.

⁹⁰ Theophülaktosz Szümmokattész, Világtörténelem. Fordította: Olajos Teréz. Magyar Őstörténeti Könyvtár 26. Balassi Kiadó, Budapest, 2012, 276-277. Az anták, egyesek szerint, nem szláv népcsoport volt, talán a pontuszi gótok utódai lehettek. – Erdélyi István, Zur Frage der frühen awarisch-slawischen Beziehungen. Das Altertum 27 (1981) 55 skk. Vö. Alexander Avenarius id. mű (1974) 157: az antok szlávok voltak!

⁹¹ Fettich Nándor, A levediai magyarság a régészet megvilágításában. Századok 67 (1933) 267. Az avar bronzöntő művészet eredete és az előállító műhelyek topográfiai elhelyezkedésének kérdése máig megoldatlan!

⁹² 595-ben a bajorok közül mintegy kétezer ember a szlávokra tört (super Sclavos inruunt), a kagán azonban legyőzte őket és mind megölte (superveniente Cacano omnes interficiuntur). A longobardok, az avarok és a szlávok társaságában (Inter haec Langobardi cum Avaribus et Sclavis) Istria területére rontottak, felégették és kirabolták azt. 603-ban Agilulf királynak az avar kagán szláv csapatokat küldött, akiknek a segítségével be is vették Cremona városát (obsedit civitatem Cremonensem cum Sclavis, quos ei Cacan, rex Avarorum in solacium miserat). 663-ban Lupus fia, Arnefrit félt Gri-mualdtól, ezért a szlávok népéhez menekült Carnuntumba, amelyet rossz kiejtéssel Carantanumnak neveznek (fugit ad Sclavorum gentem in Carnuntum, quod corrupte vocitant Carantanum). 703-ban a szlávok önálló hadsereggel támadtak Ferdulf hercegre. Vö. Paulus Diaconus, Geschichte der Langobarden. – Historia Langobardorum. Hrsg. Wolfgang F. Schwarz. WBG Darmstadt, 2009, 228., 234., 236., 282., 318.

⁹³ Bakay Kornél, Honfoglalás- és államalapítás-kori temetők az Ipoly mentén. Studia Comitatus 6. Szentendre 1978, 166-188.

⁹⁴ Helena Zoll-Adamikowa, Slawisch-awarische Grenzzone im Lichte der Grabfunde. A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd. 15 (1989) 97-102...die Slawen die obwohl sie zeitweise den Awaren politisch unterworfen waren und sich deren Lebensweise völlig aneigneten, doch eine relative selbständige Existenz führten. Ideje megszabadulni a Fredegar által leírt sztereotípiától (IV. 48.: Chuni aemandum annis singulis in Esclavos veniebant, uxores Sclavorum et filias eorum strato sumebant; tributa super alias oppressiones Sclavi Chunis solvebant.), és tudomásul venni a vegyes (avar-szláv) lakosság településeit és temetőit.

⁹⁵ A sikertelen konstantinápolyi ostrom (626) után, a menekülő szlávokat, az avar kagán parancsára gyilkolták le. Vö. Szádeczky-Kardoss Samu id. mű (1998) 185.

⁹⁶ Alexander Avenarius id. mű (1974) 128-130.

⁹⁷ Szőke Béla, Spuren des Heidentums in den frühmittelalterlichen Gräberfeldern Ungarns. Studia Slavica 3 (1956) 119-155.

A közös temetőben nem azonos a csontvázas és a hamvasztásos sírok száma,⁹⁸ és a birituális temetők jellemzői változatosak voltak, sőt a pókaszeptki temetőben 248 koraavar (VII. századnak tartott) csontvázas temetkezés mellett 169 VIII-IX. századi szláv hamvasztásos sír volt, és feltételezések szerint, a temetkezés nem volt folyamatos. Feltételezik, hogy a Zala völgyében, és a Balaton délnyugati vidékén a birituális temetkezéseknek más formái voltak, mint a Duna északi oldalán.⁹⁹

Ha azonban szilárdabb alapokon nyugodna az avarok időrendje,¹⁰⁰ akkor kiderülhetne hogy kik és mikor települtek le a zalavári Várszigeten. Nyilvánvalóan számolni kell menekültekkel is, különösen kereskedőkkel és kézművesekkel, akik a VII. század végétől az arabok agressziója miatt telepedtek le a Kárpát-medencében.¹⁰¹

A rabszolgák és az emberkereskedelem létezését a kereszténység sem szüntette meg, sőt hosszú évszázadokon át a rabszolgákat, a szolganépeket a birtok részének (tehát akár az állatokat vagy a földet, az erdőt, a szőlőt) tekintették, ámbár más ideológiája lett az egyre gyakoribb felszabadításuknak.

A forrásokból azt látjuk, hogy az évszázadokon át jól működő avar birodalom (pax avarica) elvesztette korábbi hatalmi súlyát, és a VIII. század utolsó negyedében, de főleg a IX. században Avaria már elszegényedett és elerőtlenedett országgá vált, elsősorban a belharcok miatt, majd pedig a

frank-bajor hadjáratok következtében.¹⁰² Régészeti jól mutatja ezt a változást a viseleti kellékek megfogyatkozása a várszigeti sírokban és a korabeli többi temetőben. Az eddig megjelent rövid beszámolókból az derül ki, hogy a sírokban nyugvók viselete szegényesebb lett, a halottak hozzátartozói már nem készítettek padmalyos sírgödröket, nincsenek állat-mellékletek, ezen a tájon már alig fordul elő halotthamvasztás, noha Észak-Európában, a vikingek körében nagyon is elterjedt maradt a halottak máglyán elégetése.¹⁰³ Úgy látszik, hogy ekkoriban, tehát a IX-X. században, hamvasztás már a szlávok körében sem nagyon dívott, egy túlhaladott szokássá vált (eines schon überholten Brauches darstellt), amelyet a keresztény ideológiai is tiltott.¹⁰⁴ Észak-Európában, például Lengyelországban, például a Tańsk-Przedbory XI-XII. századi temetőben feltárt 38 csontvázas sír mellett mindössze két szórthamvas temetkezés fordult elő.¹⁰⁵

Az észak-bácskai avarság még egy ideig megtartotta temetkezési szokásait. Idővel azonban elszegényedtek, ami kitűnően bizonyítható a sírok leletanyagának egyszerűsödésével vagy teljes hiányával.¹⁰⁶ Ez az elszegényedés különösen szembeűnő a korábbi temetkezések mellékleteinek tükrében (Mandelos, Sirmium.¹⁰⁷) Már nem tudják beszerezni például a halott övére való fémdíszeket, ezért az övgarnitúrák nagyon hiányosak, vagy vegyes kivitelűek (öntött veretek között préselt lemezes díszek vannak),

⁹⁸ Püspöki Nagy Péter kimutatta, hogy tíz felvidéki avar temetőben feltárt 4113 sírból 44 volt hamvasztásos temetkezés, vagyis az eltemetettek 1,07 %-a! Id. mű (1985) 39.

⁹⁹ Cs. Sós Ágnes, Jelentés a pókaszeptki ásátásokról. *Archaeológiai Értesítő* 100 (1973) 66. Vö. Helena Zoll-Adami-kova id. mű (1989) 100.

¹⁰⁰ Bakay Kornél, Az avarok időrendjéről. Újabb avar temetők a Balaton környékén. *Somogyi Múzeumok Közleményei* 1 (1973) 5-86.

¹⁰¹ Jan Dekan, Herkunft und Ethnizität der gegossenen Bronzeindustrie des VIII. Jahrhunderts. *Slovenská Arheologia* 20 (1972) 444.

¹⁰² Fügedi Erik, Avarok és morva-szlávok. *Archaeológiai Értesítő* 88 (1946/1948) 312.

¹⁰³ A vikingek körében dívó szertartásra lásd Neil S. Price, *The Viking Way. Religion and War in Late Iron Age Scandinavia*. Uppsala, 2002. – A lengyeleknél: Jerzy Gassowski, *Cmentarzysko w Końskich na tie zagadnienia południowej granicy Mazowsza we wczesnym średniowieczu. Materiały Wczesnosredniowieczne II* (1950/52) 71-174.

¹⁰⁴ Nada Miletič, Slovenska nekropola u Gomejnici kod Prijedora. *Slawische Nekropole in Gomeinica bei Prijedor*. *Sveska* 21/22 (1967) 146.

¹⁰⁵ Lechosław Rauhut, Ludgarda Długopolska, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w obudowie kamiennej w Tańsku-Przedoborach, pow. Przasnysz. Wiadomości Archeologiczne* 38 (1973) 383-441

¹⁰⁶ Ricz Péter, Az észak-bácskai avar temetők elhagyása időrendjének kérdése. In: *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. Újvidék, Forum*, 1997, 157. Vö. Bakay Kornél id. mű (1998) 198.

¹⁰⁷ Славенка Ерцегович-Павлович, Аварски коњанички гроб из Манделос. *Старинар* 24-25 (1973/74) 107-111. és 24-25 (1975) 107-113. – Ивана Попович, Златни аварски појас из околине Сирмијума. Београд 1997.

vagy már nincs is veretekkel díszített övük.¹⁰⁸ Fettich Nándor csaknem egy évszázaddal ezelőtt leírta ennek a jelenségnek lehetséges magyarázatát: „Hogy az óriási mennyiségű díszes bronzöntvényekből mennyi készült Magyarországon és mennyi az avarok belső-ázsiai őshazájából elhozott eredeti anyag, ma még nincs módunkban hozzávetőlegesen sem meghatározni. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a technikai kivitel, a bronzöntés, belső-ázsiai örökség.”¹⁰⁹ A későbbi Dunántúl a frank birodalom fennhatósága alá került, noha katonailag nem volt megszállt terület, a keleti kereskedelmi utak azonban itt bizonytalanná váltak. Észak felé, a lengyeleknél, a cseheknél, a ruszoknál, töretlen intenzitású maradt az arab kereskedelem (van olyan wielkopolskai lelőhely, ahol az ezüst tárgyak mellett 8 kg ezüst dirhem volt elásva), különösen a rabszolgák, a borostyán, a méz, a viasz és a prémek voltak keresettek a IX. század elejétől a X. század derekáig, amikor megjelentek a nyugati (elsősorban a német) pénzermék.¹¹⁰ Felerősödtek a Dunántúlon is a nyugatról és délnyugatról beáramló, új fajta árutömeget kínáló kereskedelmi karavánok mozgásai, és velük együtt megjelentek a pénzermék. Ezért nagyon feltűnő, hogy Zalavár-Várszigeten nyoma sincs sem az arab ezüst dirhemeknek, sem a nyugat-európai pénzeknek! Csak első királyaink (XI. századi) érméi kerültek elő, de csak sírokból!

A dél, délnyugat felől felerősödött népvándorlás, leginkább szláv tömegeket sodort észak felé. A 650/660 és 790 között azonban a római Pannónia területén nem éltek nagy számban szlávok! A VIII. század végétől kezdve, a Karoling-birodalom politikai és

vallási befolyásának a hatására megnövekedett a dalmáciai és a horvát népcsoportok mozgása s ezzel együtt a nyelvi hatások erősödése. Mivel a Balkánon kicsi a hamvasztásos temetkezések száma, néhányan az északi, Morva-völgyi (morva örgrófság területe, Kismorávia) etnikumok délre vándorlására gondolnak.¹¹¹ A szlávok megtelepedése a Balkánon és Dalmácia területén már a VI. században megindult, amikor a bizánci birodalom dunai védelmi rendszere 593 és 596 között teljesen összeomlott. Az erőszakos szláv tömegek elárasztották észak Illyricumot és Trákiát, és megkezdődött a Balkán-félsziget elszlávosodása, előbb a déli területeken, majd később az északi részeken is. A szlávok megtelepedése Korinthoszbán már a VII. században megtörtént.¹¹² Korábban az avarok ellenséges viszonyban voltak a szlávokkal, később azonban támogatták a megtelepedésüket a Peloponézoszon is.¹¹³

Vannak forrásadatok a horvátok és a szerbek térfoglalására is, feltehetően a bizánci császárok fennhatósága alatt. A szlávok balkáni honfoglalása a VII. század közepére befejeződött.¹¹⁴ A szlávok egyre növekvő szerepére mind az írott források, mind a régészeti adatok egyértelműen utalnak, bár jelentős különbségek voltak a déli és az északi szlávok között. A népességi arányokat jól mutatja a Theophanész Kronographiájából átvett, Theophülaktosz Szimmokattész féle felsorolás, amely szerint a bizánciak által elfogottak között hármezer avar hadifogoly volt, egyéb barbárból négyezren felül, továbbá kétezerkésztíz, a szlávok közül pedig

¹⁰⁸ Bakay Kornél id. mű (1998) 245 skk. – Szőke Béla Miklós id. mű (1996) 111.

¹⁰⁹ Fettich Nándor id. mű (1933) 256. – Geschichte der Hunnen. Niedergang und Nachfolge. Hrsg. Franz Altheim, Fünfter Band, Berlin, 1962, 269, 284, 286. Nemcsak a bronzöntés művészetét hozták magukkal Közép-Ázsiából Európába, hanem az un. szkíta állatstílust is. Európában hatott rájuk a hellenisztikus művészet is (mitológiai jelenetek), de a griffek, a szarvasok, a különböző állatok, sőt az indadisz (Kreislappenranke) sem hellenisztikus (bizánci) átvétel. Valószínűleg eredeti öntvényeket, sőt modelleket is magukkal hozhattak ázsiai hazájukból. – Vö. Alexander Avenarius id. mű (1974) 166-168.

¹¹⁰ Ewa Stattler, Kontakty handlowe ludnosci wczesnopolskiej z krajami arabskimi wczesnym sredniowieczu (IX-XI.w.) Slavia Antiqua 13 (1966) 199-267. Az arab pénzforgalomra: 221-230.

¹¹¹ Cs. Sós Agnes id. mű (1973) 76.

¹¹² Mirjana Ljubinkovič. Les trouvailles archéologiques de Corinthe et l'archéologie Slave du Xe-XIe siècles.

¹¹³ Menandrosz id. mű (2019) 134-136. és Püspöki Nagy Péter id. mű (1985) 33.

¹¹⁴ Jadran Ferluga, Byzanz auf dem Balkan im frühen Mittelalter. Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas. München, 44 (1985) 1-16.

nyolcezer.¹¹⁵ A korábbi idők (V-VI. század) halottai között deformált (torzított) koponyájú egyéneket is találtak Boszniában (Rakovčani), tehát a hunkori lakosság egy része is tovább élt, majd a IX-XIV. századi nagy temetőkben (Bugojno melletti Čipuljič-i Cerkvine) már a hagyományos ékszerek jelentek meg, római típusú sírkamrákban, amelyek Zalavár-Várszigeten is jellemzőek.¹¹⁶

A balkáni erős bolgár állam és a horvát állam népességéből is váltak ki új telepések (a Dalmáciába jött horvátok közül kivált egy rész, és elfoglalta Illürikont és Pannóniát), akiket a források sclavi, sklavini, sklavinoin néven említenek, akiket avaroknak is hívtak.¹¹⁷ Anonymus felsorol még bohemi, poloni, rutheni, caranthani népeket is. A szlovének (a későbbi Szlavónia és Dalmácia, valamint a korábbi Pannonia Secunda területéről¹¹⁸), valamint a karantánok, különösen fontos szereplők voltak, mert ők szállták meg a későbbi Felföldet vagy Felvidéket (mai Szlovákiát) is, nemcsak Pannonia Inferiort. Helmold szerint a morvák karantánok, a csehektől délre élnek (ab austro Boemos et eos qui dicuntur Marahi sive Karinti). A szlávok földjéhez (in partem Slavaniae) Ungariát is hozzá szokták venni, noha mind a szokásaik, mind a nyelvük eltérő. Azt is mondja, hogy a karintiaiak a bajorokkal határosak (Charinti confines sunt Bawaris), az Istent szolgálják, és nincs még egy ilyen istenfélő és becsületes nép, és a papjaikat is buzgón tisztelik.¹¹⁹ Jelentőségük leginkább abban mutatkozott meg, hogy a közel háromszáz éven át kialakult avar kulturától erősen eltérő szellemi és anyagi műveltséget honosítottak meg a korábbi Pannonia provincia területén. Mivel pedig ők már megismer-

kedtek a kereszténységgel is, kezdték elterjeszteni az új építési és temetkezési formákat (templomok, kő és téglapületek), új öltözködési divat szerint átalakították a viseletet, új eszköz és fegyver típusokat honosítottak meg az akkor használatos európai gyakorlat és a kereskedelmi kínálat szerint.¹²⁰ Komoly szerepük volt a legyőzött gepidáknak is, mind a fémművességben, mind az építészetben, mind a könyvfestészetben.¹²¹

A római birodalom egyik jelentős településének, Poetovionak (Pettau, Ptuj) a területén tártak fel egy közel négyszáz síros temetőt, amelynek elemzése rendkívül fontos a zalavár-várszigeti ásatások eredményeinek helyes értelmezése szempontjából.¹²² A szlávok előtti (vorslawische Zeit) temetkezések mellékletei germán jellegűek, aminek nyilván a római hadseregben szolgáló germán katonák adják a magyarázatát. Feltehetően alemann törzscsoportok tagjai éltek Poetovioban. A szláv korszak temetkezési rendje eléggé szabálytalan volt, intenzívebb időszak a köttlachi és a bjelobrdói fázisban volt tapasztalható. A két, régebbi avar temetkezési csoporttól eltérően, ezek elkülönültek, ezekben a sírokban avar-szláv típusú kerámia volt, amelyek a karantán-köttlachi kultúrkör régebbi fázisának horizontjába tartozó sírokkal keveredtek. Nem kétséges, hogy mindezek a kultúrák, genetikailag szoros kapcsolatban voltak egymással, amelyek a morva, a közép-dunai és a pannon térség postavar időszakát hozták létre (Es besteht kein Zweifel, daß mit ihr genetisch alle Kulturen eng verbunden sind, die sich im mährischen, mittleren Donau- und pannonischen Raum in der postawarischen Zeitspanne formten). A ptuji temetőben a sírokat, a nagymorva fázis

¹¹⁵ Theophylaktosz Szimmokattész, Világtörténelem. Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Olajos Teréz. Magyar Óstörténeti Könyvtár 26. Balassi Kiadó, Budapest, 2012, 272.

¹¹⁶ Nada Miletič, Neue Beiträge zur Kenntnis der autochtonen Kulturelemente in Bosnien zur Zeit der Einwanderung der Slawen. Posebna Izdanja XII. Sarajevo, 1969, 237-238. Vö. Szöke Béla Miklós id. mű (2019) 428-458..

¹¹⁷ Bíborbanszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. Lectum Kiadó, Szeged, 2003, 70.

¹¹⁸ Pahič Stanko, Staroslovenski grobovi v Brezju pri Zrečah. – Altslawische Gräber in Brezje bei Zreče. Archeoloski Vestnik (Ljubljana) 18 (1967) 357-373.

¹¹⁹ Helmold von Bosau, Slawenchronik. – Chronica Slavorum. Neu übertragen und erläutert von Heinz Stoob. WBG Darmstadt, 1990, 34-36. – Гельмольд, Славянская Хроника. Ред. В. Д. Королюк, Москва, 1963, 33- 35

¹²⁰ Boba Imre okfejtését bővítettem ki. Beszélgetéseink sok új szempontra irányították rá a figyelmemet.

¹²¹ Bíborbanszületett Konstantin, A birodalom kormányzása. Id. mű (2003) 59.

¹²² J. Korošec, Staroslovensko grobišče na ptujskom gradu. Ljubljana, 1950. – Paola Korošec, Das Gräberfeld an dem Schloßberg von Ptuj. Turnierplatz. Pokrajinski Muzej Ptuj, 1999.

temetkezéseivel összhangban, a IX. század elejétől talán a X. század elejéig lehet keltezni. Az azonban kérdéses, hogy a képviselői a már kialakult köttlachi fázisban megjelentek-e? De minden esetben korábban jöttek, mielőtt a bjelobrodi kultúra elemeit átvették volna. A bjelobrodi sírok megjelenése előtt, régészeti és főleg időrendi kritériumok alapján, csak két, kifejezetten ősmagyar (zwei ausgeprägten altungarischen Gräbern ausgeschlossen werden) sír kizárásával lehet kulturális horizontot kimutatni. A magyarnak tartott két temetkezés (13. női és 262. férfi sír) mellékletei (ezüst lemezből készített szívalakú kéttagú csüngők, hosszú kések, tegez függesztő és nyílcsúcsok) a IX. század közepétől a X. századig keltezhetők. A férfi holtest alatt és felett, deszkalapok voltak.¹²³

A ptuji temető, különböző szláv törzsek kisebb csoportjai által népesült be, ahogyan a Délkeleti Alpok, Pannónia tágas tájai, Dalmácia provincia és a Duna-vidéktől az Aldunáig eső rész is. A szlávok legkorábbi ptuji betelepüléséről nincs írásos adatunk, a történetírás azonban ezt a ptuji püspökség működésének kezdetével (570 körül) köti össze. Noha írott adatunk nincs róla, egyes szláv családok már Poetovio több helyén megtelepedhettek. A legkorábbi szláv mellékletek a karantán-köttlachi kultúrkör régibb fázisában jelentek meg, valószínűleg a Keleti Alpok vidékének szláv csoportjainál. Ennél a letelepedési hullámnál nem zárható ki, hogy összefüggésben volt az avarok nyomásával (da sie auch mit jenem Stoß kommen könnten, der die Verschiebung der Awaren ausgelöst hat). Az biztos, hogy Ptuj kiemelt stratégiai helyzete az avarok számára is fontos átvonulási pont volt, Pannonia és a Száva-vidék között, az Italia felé vezetett hadjáratok során.¹²⁴ Ez a vidék szoros kapcsolatban volt a mai Moslavina térségével, amelyet az avarok különösen megerősítettek, és már a VI. században elfoglaltak, és megtartottak a IX.

századig, sőt kiterjesztették a hatalmukat a Ljubljanoi medencére is, ahol avar helynevek is (Obrje, Obar) fennmaradtak.

Volt egy kisebb sírcsoport a temetőben, avar-szláv jellemzőkkel, ezek láthatóan meghatározó társadalmi, hivatali, esetleg védelmi funkciót ellátó személyek temetkezései lehettek. A sírokban talált mellékletek nem voltak kifejezetten katonai jellegűek (die Inventare keine standardmäßigen militärischen Insignien aufweisen), de a lószerszámokkal, lovas felszerelésekkel eltemetett egyének között volt egy női sír is, aki a polgári kíséret közé tartozhatott, és nem avar volt, hanem szláv.¹²⁵

A Köttlach/Kettlach kultúra és az un. bjelobrodi kultúra nemcsak egyidejű (VIII-XI. század), de meghatározói a későnépvándorlás-kori és a korai keresztény időszaknak a Kárpát-medence nyugati övezetében is. Az alsó-ausztriai köttlachi templom körüli temetőben és a stájerországi krungli temetőben nyugvók már nem voltak pogányok, amint a karantánok és a bajorok sem, de őrizték még a közel háromszáz éves avar uralom hatásait. A zománcozott korongok, a fülbevalók (szőlőfürt díszes függők, bikonikus gömbökkel (bogyókkal) díszített függők, félholdalakú függők csillag alakú toldalékkal,¹²⁶ sajtáságos szín-szimbolikával és kereszténnyé tett jelképekkel készültek, gondoljunk csak a Badacsonytomaj-ábrahámhegyi Krisztusos zománcos bronz korongra vagy a köttlachi és krungli sírleletekre. A nyugatról keletre irányuló ékszerek és kegyszerek azonban magukon viselték a keleti, avar hagyományokat és formákat is. A zománcozott bronz amuletteken, a jobb mellső lábát felemelő avar griffek szerepelnek, amelyek lassan átalakulnak Agnus Dei-vé. Az avarok geometrikus és állatábrázoló művészetével szemben, a VIII. század után lassan általános lett az ábrázolások elnövényiesedése. Az állatalakok végtagjait is elnövényesítették. Később a

¹²³ Paola Korošec, Das Gräberfeld an dem Schloßberg von Ptuj. Turnierplatz. Pokrajinski Muzej Ptuj, 1999, 136.

¹²⁴ Graf András, Übersicht der Antiken Geographie von Pannonien. Dissertatio Pannonicae, Ser. I. fasc. 5. Budapest, 1936, 68.

¹²⁵ Paola Korošec id. mű (1999) 146-148.

¹²⁶ Stojan Dimitrijevič, Četeri groba iz novootkrivene slavenske nekropole u Otoku kod Vinkovaca. – Vier Gräber aus dem neuentdeckten slawischen Gräberfeld in Otok bei Vinkovci mit besonderer Berücksichtigung der halbmondförmigen Ohrgehänge mit sternförmigen Ansatzstück. Opuscula Archaeologica (1957) 21-38 és V tábla.

magyar palmetta is a motivumok közé került. Olykor még a tüskés sarkantyúk szíjbefogó végein is megjelennek. Ezeket a jelképeket tudatosan vették át. A köttlachi típusú félhold alakú fülbevalók három levelű növénymintája is a magyar palmettából jött létre.

A IX. században kialakult politikai helyzet (politische Situation) a világi szervezeteket is átalakította. Néhány helyi fejedelem (einige heimische Fürste) a frank hatalomtól (seitens der fränkischen Macht) megkapott bizonyos földterületeket és különböző tisztségeket, és így létrejöttek kis fejedelemségek (kleine Fürstentume). Így keletkezett a jelentős Alsó-Pannóniai fejedelemség, Pribinával az élén (in dieser Zeit die Entstehung des Fürstentums in Unterpannonien bedeutsam, mit Fürst Pribina an der Spitze). Ez az alsópannóniai fejedelemség magában foglalta a Dráva-Száva közét, Ptuj környékének egy részét, amelyet, Pribina, mint hűbértartót megkapott (als Lehen erhielt), de magában foglalhatta akár Zalavár-Várszigetet is!

Tekintettel a ptuji Kastély-temető nagy-morva fázisba tartozó leleteinek időrendjére, bizonyos, hogy Pribina és a fia, Kocel, minden bizonnyal a kíséretükkel együtt, többször lakott itt (es ist zweifellos, daß Pribina und sein Sohn Kocelj, vermutlich mit deren Begleitschaft hier mehrmals wohnten). Pribina 840 és 853 között Ptujban egy magán-templomot (eine Eigentumskirche) építtetett, de szakrális objektum építésébe fogott Kocel is, amelyet 874-ben, a halála után szentelt fel Teotmar salzburgi érsek. Az írott források szerint, Kocel eltűnése után (874-ben), a felesége Ptuj keleti részén, egy udvarházban telepedett le. A temető leletei azt mutatják, hogy nem egyedül jött, hanem a kíséretén kívül két gyermekét is magával hozta, akiknek

talán a sírjait is azonosítani lehet. A 341. sír mellett gyermeksarkantyúkat találtak. A 355. gazdagabb sírban egy nagyon magas rangú, viszonylag fiatal nőt (eine sehr hohe Persönlichkeit) temettek el, a morva előkelők jellegzetes ünnepi öltözetében. A csontváz, a mellkas feletti részen, sérült volt, ezért nem tudható, hogy a nyakában és a mellkason voltak-e még ékszerek. Mindenesetre a jobb kezén volt egy nagy méretű karikagyűrűje, amelyet kesztyűben viselt, mivel férfi gyűrű volt. A bal kezén egy vékonyabb ezüst gyűrűt hordott. Az írott források és az időrend, valamint a mellékletek alapján, ez a sír biztosan Kocel feleségének a temetkezése volt (es ist zweifellos, daß in diesem Grab Kocelj Frau begraben ist).¹²⁷

A fentiek tudatában kell áttekintenünk a zalavár-várszigeti sírokat és a környező temetők jellegzetességeit.¹²⁸ A fűrtalakú függők, a fűrtös, holdsarló alakú fülbevalók, a háromgömbös függők, a Köttlach-típusú germán-szláv (bajor-karantán) ékszerek elterjedtek a Balkántól az északi morvák területéig.¹²⁹ Különösen érdekes ezeknek az ékszereknek az elterjedési útvonala, hiszen az antik kereskedelmi utakon jutottak el például Bosznia-Hercegovinába (Baltine bare) Karantániából,¹³⁰ de sok típust helyben is elkészítettek. Nyilván csak ott használták tömegesen ezeket az ékszereket, eszközöket és fegyvereket, ahol értették a jelképeket, ahol a divat (például a kéttagú csüngős nyakszalag vagy a tüskés sarkantyú) általánosan elterjedt, ahol a regensburgi, a salzburgi, a pettaui, az aquileai műhelyek által előállított keresztény jelképek, ékszerek, viseletek elfogadottak voltak, és ahol hozzájutottak a frank gyárak fegyvereihez, elsősorban a kétélű kardokhoz és a tüskés sarkantyúhoz.¹³¹ A sarlók és a fa

¹²⁷ Paola Korošec id. mű (1999) 149.

¹²⁸ Bakay Kornél id. mű (1998) 269-295. Itt jegyzem meg, hogy az ásatók nem járultak hozzá az ásatási naplók áttanulmányozásához 2020. nyarán, arra hivatkozva, hogy sajtó alatt van az összegző monográfia! A sírok elemzése azonban teljesen hiányzik a Mosaburg-Zalavárt 1. kötetből!

¹²⁹ Zlata Čilinska, Frauenschmuck aus dem 7.-8. Jahrhundert im Karpatenbecken. Slovenská Arheológia 23 (1973) 63-93. – Radomir Jurič, Srednjovekovni nakit na našem promorju između Cetine i Istre. Zbornik Pedagoškog Fakulteta, Rijeka. 1993, 115-130.

¹³⁰ Nada Miletič, Slovenska nekropola u Gomejnici kod Prijedora. – Slawische Nekropole in Gomejnica bei Prijedor. Sveska 21/22 Archeologija, Sarajevo, 1967, 81-154 és XXXII. tábla.

¹³¹ A ptuji temetőben a 123., 143., 149., 163. és 297. sírban volt sarkantyú, többnyire szíjbefogós. A 123. sír sarkantyújának a tüskéje díszített volt. A 825 körülre keltezett mikulčicei temető 50. sírjában aranyozottak voltak a palmetta díszes sarkantyúk. A blatnyicai és a hohenbergi (Petersen D típus) kétélű kardos sírokat a IX. század közepére keltezik.

vödrök sírba helyezése sem etnikum jelző.¹³² Mivel a köttlachi típusú tárgyak száma Magyarország területén eléggé kicsi (Detta, Kiskőszeg, Majs), a nyugati bajor-frank kereszténység térítői sem érthettek el jelentős eredményeket Pannonia Inferiorban, és inkább dél-délnyugat felől érkeztek szláv népcsoportok, a Dráva mentén, semmint nyugat felől, a Duna vonalában. A régi útvonal (strada alta) a magyarok betörése (899-952) idején többször volt használatban, strada Hungarorum néven említik a források, amelyet a szlávok, a magyarok pusztításai miatt, Vastata Hungarorumnak neveztek el.¹³³

A régészeti adatok szerint a IX. században (862) a magyarok még nem jelentek meg tömegesen Pannónia területén, ezért az avar-szláv temetőkből (Vörs-Papkert, Ptuj, Zalavár-Vársziget) csak kis számban találhatók ilyen jellegű temetkezések. A bjelobrdói kultúrkörbe tartozó mellékletek nagy száma azt mutatja, hogy a X-XI. század fordulóján az új jövevények Pannóniából nagyon erősen nyomultak nyugat felé (die neuen Ankömmlingen aus Pannonien sehr stark anstieg), s ezek a jövevények első sorban szlávok voltak.

Nagyon jellemző, a 2019-ben a Várszigeten feltárt kétélű kardos temetkezés értelmezése, amelyet Szőke Béla Miklós (előzetesen) így foglalt össze. Az ezüst niellóval díszített markolatgombos és rövid keresztvasú kard egy 25 év körüli férfi sírjában került elő, aki sarkantyút viselt, tarsolyt hordott és a bordái alatt, kissé bolygatott helyzetben, V. Konstantinosz

bizánci császár (741-775) szirakuzai, verdefényes arany solidusa volt. Ez azt jelenti, hogy a temetkezés csak 775 utáni lehet, de azt nem jelenti, hogy feltétlen IX. századnak kell lennie. De nagyon valószínű, hogy a keltezés helyes, bár ezek a Petersen-féle K-típusú kardok megvoltak a X., sőt a XI. században is.¹³⁴ A kétélű kard jelzett típusa ezt megerősíti.¹³⁵ Csak az kérdéses, hogy a megismerés kísérlet megalapozott-e? Lehet-e ez az ifjú, Kocel leszármazottja? A Mária tiszteletére szentelt templom (feltételezett helyének) közelében volt a sír, de ez a templom teljesen megsemmisült! A várszigeti nagy sírszámú temető feldolgozása és közzététele folyamatban van, ezért csak annyit állapíthatunk meg, hogy a Petersen-féle K-típusú kétélű kard, Karoling-műhely terméke, és minden bizonnyal a IX. század végére vagy a X. század első felére keltezendő.¹³⁶ Készítési (szerelvényezési) helye kijevi műhely is lehetett, ahol több IX. század végi és X. századi tárgyunk is készült. A viking temetkezésekben (Birka 644., 834. sír, Klinta 59:3.) feltárt hamvasztásos sírokban a kétélű kardok mellett vas abroncsos fa vödrök, lándzsák, balták és X. századi arab érmék is voltak.¹³⁷

A feltárt temetkezések pontos közzététele nélkül, valamint a ma már alapvető genetikai vizsgálatok nélkül, nem lehet meghatározni, hogy kik voltak a zalavári Vársziget egykori lakói a VIII-IX. században, majd a X-XI. században. Feltehető, hogy az avarok és a szlávok keveredett közösségei éltek tovább, a IX. század zavaros világában, egyre

¹³² Neil S. Price id. mű (2002) 127-150.

¹³³ Brigitta Mader, Die frühmittelalterliche Fundsituation in Friaul. (Aspekte zur slawischen Siedlungs chronologie). Zalai Múzeum 3 (1991) 44.

¹³⁴ A kijevi sírleletet arab dirhemek a X. század elejére kelteznek. Lengyelországban, a lutomierski 125 síros temetőben a 2:1941. sírban és a 78. sírban tártak fel X és Y típusú kétélű kardot, amelyek Nyugat-Európában készültek és a X. század harmadik harmadára datálhatók. Vö. Konrad Jażdżewski, Cmentarzysko wczesno średniowieczne w Lutomirsku pod Łodzią w wietie badań z.r. 1949. Materiały Wczesnośredniowieczne 1 (1949) 91-179, különösen 107-110. A 170 síros lengyel końskie temetőben a 71. sírban a halott jobb oldalán feküdt a kétélű kard, hegyével a medence felé fordítva. Félköralakú markolatgombja alul ovális, a markolatgombon és a keresztvason ezüst taúsírozás. Készítési ideje a X. század, sírba kerülése a XI. század eleje. A halott lábánál kúpos tuskéjú, szíjbefogós sarkantyú-pár volt. A másik kardot a 170. sírban találták, a halott baloldalán. Félgömbalakú markolatgombján ezüst és réz berakás nyomai. Ez a kard is X-típusú. A halott lábfejenél sarkantyú-pár feküdt, a jobb lábfej külső oldalán vasalt favödör állt. Vö. Jerzy Gassowski id. mű (1950/52) 71-172, különösen 130-154.

¹³⁵ A kétélű kardok vizsgálatára lásd Bakay Kornél, Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Acta Archaeologica ASH 19 (1967) 164-173.

¹³⁶ A normann kardos temetkezések ismételt áttekintése újra felveti a kardok pengéinek gyártási helyére és a kardok szerelési műhelyeire vonatkozó különválasztás szükségességét.

¹³⁷ Neil S. Price id. mű (2002, 131 skk.

szerényebb és szegényebb mindennapjaikat, és a vándorkereskedők kínálta, többnyire egyszerű ékszereket és használati tárgyakat szereztek meg maguknak, és adták vele a halottaikkal. Mert sem az S-végű fülkarikák, sem a kettős kónikus bogyókkal díszített függők (bikonische Beere), sem a szőlőfürt-díszes függők (traubenförmige Ohrgehänge), sem a félholdalakú függők (halbmondförmige Ohrgehänge), sem a kéttagú csüngők (zweitilige Anhängern) sem a sarkantyúk, sem a cserépedények, etc., nem etnikum jelzők, noha kiváló időrendi fogódzók. Így tehát, történelemhamisítás nélkül, nem lehet Zalavár-Várszigetet Mosaburggal azonosítani! Az ott feltárt építészeti maradványok és a temetkezések fontosak mind a hanyatló Avaria, mind a Kárpát-medencét birtokba vevő magyarság, és az egyre erősebb magyar állam, Hungária történetének alaposabb megismerésében.

A feltárt emlékek és sírok egy része a magyarsághoz köthető. Theophanesz egyik adatát,¹³⁸ többen¹³⁹ úgy magyarázzák, hogy a szláv népek hét nemzetsége (törzse, heptagene) 680/681-ben, Moesia provincia területén, Samo birodalma után, a második szláv törzsszövetségi alakulat volt. Harmatta János szerint ez a hét nemzetség nem a szlávokra vonatkozik, hanem a hetumoger (hétmagyar) törzsszövetséget kell alatta érteni, vagyis az onogundur/onogur-bolgárok vezére, Aszparuh, magyarokat telepített az avarok ellen Bulgária védelmére, mégpedig a VII. század

végén.¹⁴⁰ Theophanesz Chronográphiájában egyébként a hunokat avaroknak nevezi, viseletük olyan mint a többi huné. Az avarokat viszont, abban az időben (564) turkoknak is mondja. Ha ehhez hozzávesszük György barát 837. évi adatát, amely szerint a bolgárok a ugri, hunni, turki nevet viselő magyarokat, akik akkoriban az Aldunánál tanyáztak, hívták segítségül a fellázadt makedónok ellen,¹⁴¹ azt kell feltételeznünk, hogy őseink már a IX. század első felétől meghatározó szerepet játszottak a Kárpát-medencében, és minden bizonnyal Zalavár-Várszigeten is.¹⁴²

Rövidítések

AQDGM	Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters
CBC	Conversio Bagoariorum et Carantanorum
DHA	Diplomata Hungariae antiquissima I.
MEH	A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai.
MGH SS	Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum I-XXXIV.
MHK	A magyar honfoglalás kútfői
MKI	Magyarságkutató Intézet
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum
MMFH	Magnae Moraviae Fontes Historici I-V.
SRH	Sriptores rerum Hungaricarum I-II.
UB	Urkundenbuch des Burgenlandes I-V.
WBG	Wissenschaftliche Buchgesellschaft

¹³⁸ Szádeczky-Kardoss Samu id. mű (1998) 223.

¹³⁹ Alexander Avenarius id. mű (1974) 172-173.

¹⁴⁰ Bakay Kornél id. mű (2002) 205.

¹⁴¹ Moravcsik Gyula, Az onogurok történetéhez. Magyar Nyelv 50 (1930) 108.

¹⁴² Réggben, és újabban is többen feltételezik, hogy a magyarság a Kárpát-medencében alakult ki már a hun kortól kezdődően, mégpedig az un. ugor és a török elemek keveredéséből. „Árpád s magyarjai tehát a IX. dik évszázad vége felé a magyar népet itt, a négy folyam menti országban már ethnikailag készen találták s benne csupán csak a török népelemet gyarapították volna.” Vámbéry Ármin mellett ezt vallotta Sólyom Fekete Ferenc, Réthy László, Nagy Géza. Az utóbbi az „Árpáddal bejött főnemeseik török voltát igen valószínűnek mondja. (A bizánciak által használt turk elnevezés sok valószínűséget kölcsönöz e feltevésnek). Vö. Kuun Géza recenziója Századok 29 (1895) 747-755. Gr. Kuun Géza egyébként elvetette, hogy a finn típusú nyelvű népeket nevezzük ugoroknak: „A finn-ugor elnevezés tehát önkényes és a való tényeknek meg nem felelő.” Álláspontja szerint az ugor (a forrásokban szereplő lingua ugarisca) egyáltalán nem alkalmazható az osztjásokra és a vogulokra. „Az ugor, ogor, uger név, úgy látszik, gyűjtőneve volt azon népeknek, melyek az avarok feltűnése óta a kipszaki pusztákon szerte szégyel áradoztak.” „A messze északon lakó osztjások megjelenésére az ugor név alkalmazásunk és szerencsésen megválasztott névnek nem tartható.” Gróf Kuun Géza, Adalékok Krim történetéhez. MTA Értekezések a nyelvtudományok köréből 3. Budapest, 1873, 31-35.